

PROBLEMA BASARABIEI IN DOCUMENTE DIPLOMATICE AMERICANE (1920-1925)

Mihai ȚURCANU

După Conferința de Pace de la Paris în cadrul căreia SUA au decis să nu adere la poziția celorlalte mari puteri față de unirea Basarabiei cu România, relațiile internaționale și raportul de forțe din Europa de Est se schimbă foarte mult. Începutul îl face izbucnirea, la 25 aprilie 1920, a războiului sovieto-polonez. Franța, dar și Marea Britanie, au încercat să atragă România în război de partea Poloniei¹, fapt care i-a neliniștit pe sovietici. Coresponzența purtată de Al. Averescu, președintele Consiliului de Miniștri al României, cu Gh. V. Cicerin, comisar al poporului pentru afacerile străine al RSFS Ruse², arată că sovieticii au căutat să zădărnicească o astfel de evoluție a evenimentelor, căutând îmbunătățirea relației cu autoritățile române prin „angajarea negocierilor bilaterale”. În legătură cu acest război, presa americană observa pe bună dreptate că, în cazul unei înfrângeri poloneze, Basarabia s-ar fi aflat, la rândul ei, în fața pericolului unei invazii bolșevice³. Diplomații americani considerau că România nu avea niciun interes să-i sprijine pe polonezi în conflictul lor cu Rusia sovietică, „întrucât românii au obținut de la bolșevici tot ce s-a putut”, iar ziarul american „Evening Public Ledger” observa că România prefera să-și întărească poziția pe Nistru, pe care intenționa „să-l transforme într-o barieră insurmontabilă împotriva bolșevismului rus”⁴. Sursele documentare arată că americanii au știut încă din aprilie 1920 că bolșevicii „faceau de luni de zile avansuri diplomatice” României în vederea semnării unui tratat care să reglementeze în același timp atât problema tezaurului, cât și pe cea a stăpânirii românești în Basarabia. Ei observau totodată că acestea nu erau decât „politici temporare ale bolșevicilor, (...) și că dacă la o dată ulterioară se va ivi ocazia recuperării Basarabiei, este probabil că ei o vor face”⁵. Conform rapoartelor Departamentului de Război, aceste prime negocieri româno-sovietice în privința Basarabiei nu au fost făcute publice, fiind ținute în secret chiar și de cercurile politice din România⁶. Tratatul la care se referă aceste rapoarte au început pe timpul guvernului Vaida Voevod (în februarie-martie 1920)⁷, numai că atunci ele au eșuat din cauza condițiilor puse de guver-

¹ *Însărcinatul SUA cu afaceri în România*, Bailey, către Secretarul de Stat, 17 august 1920, 791/71/2. Vezi: Arhivele Naționale Române (În continuare: ANR). Fond Microfilme SUA, inventar 1870, rola 538.

² Лидия Семенова, В. Виноградов, М. Ерещенко, *Бессарабия на перекрестке европейской дипломатии. Документы и материалы*, Москва, изд. «Индрик», 1966, с. 62-68.

³ *Poles see peril's end in Red defeat* // The Sun and the New York Herald, din 10 martie 1920.

⁴ 100 Year injustice to Rumania ends // Evening Public Ledger, din 20 martie 1920.

⁵ *Political report – Roumania, April 1920, No. 557, April 29, 1920*, War Department. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1607, rola 632.

⁶ Referitor la primele contacte româno-sovietice de la Londra și Copenhaga, vezi V. F. Dobrinescu, *The diplomatic struggle for Bessarabia*, Iași, 1996, p. 102-104.

⁷ *Istoria Românilor*, coord. I. Scurtu, vol. 8, București, Academia Română, editura Enciclopedică, 2003, p. 431.

nul român și care constau în recunoașterea de către bolșevici a unirii Basarabiei, returnarea tezaurului și repatrierea prizonierilor. Cicerin, arată documentele americane, a respins condițiile, însă tratativele au fost reluate de către guvernul Averescu⁸. Relativ la corespondența lui Cicerin cu guvernul Averescu, presa americană observa că unul din punctele programului de guvernare al lui Averescu era „pacea cu bolșevicii”; totodată publicul american era informat că sovieticii ar fi oferit României recunoașterea unirii și returnarea tezaurului, probabil cu prețul stabilirii relațiilor diplomatice⁹, iar sursele diplomatice americane la care ne-am referit mai devreme susțineau că avansurile diplomatice sovietice aveau loc în contextul războiului sovieto-polonez și al insistențelor britanice ca România să ajute Polonia, deschizând un al doilea front pe Nistru¹⁰. Acest ultim detaliu a ajuns în atenția Secretarului de Stat, Bainbridge Colby, care a cerut legației americane să monitorizeze și să verifice aceste informații¹¹, care au fost confirmate de însărcinatul cu afaceri al SUA la București la 27 august 1920¹². Presa americană a aflat totuși despre aceste negocieri, în cadrul cărora, Rusia sovietică ar fi propus României, conform ziarului „Evening Star”, să recunoască unirea în schimbul stabilirii relațiilor diplomatice¹³.

Sovieticii mai erau îngrijorați și de faptul că guvernul român ar fi putut permite forțelor contrarevoluționare ale generalului rus Wranghel să facă joncțiunea cu alb-gardiștii din Ucraina de Sud¹⁴, declarându-se gata, în schimbul refuzului României de a-i sprijini pe aceștia, să-și reconsidere poziția în raport cu chestiunile litigioase pe care le aveau cu statul român¹⁵. Cu privire la această schimbare de atitudine a sovieticilor, atașatul militar al SUA la București, colonelul Yates, era și el de părere că sovieticii, prin contactele diplomatice inițiate în vederea normalizării relațiilor lor cu România, nu făceau altceva decât să tragă

⁸ V.Fl. Dobrinescu arată că guvernul Vaida era dispus să ajungă la o înțelegere cu sovieticii în 1920, numai că demisia sa a împiedicat realizarea acestei intenții. Remarcăm aici și faptul că Foreign Office-ul britanic era de acord cu intențiile lui Vaida de a stabili raporturi cu sovieticii. La Conferința Puterilor Aliate și Asociate din martie 1920 de la Londra, Lloyd George a susținut semnarea unei înțelegeri între România și URSS, cu condiția ca Basarabia să rămână în componența României: *The diplomatic struggle for Bessarabia*, Iași, 1996, p. 104-105. Pe de altă parte, francezii s-au opus acestor prime contacte româno-sovietice: I. Scurtu, Ioan-Aurel Pop (coord), *Două sute de ani din istoria românilor dintre Prut și Nistru (1812-2012)*, Chișinău, ed. Litera, 2012, p. 137. Presa americană din 1920 semnala și ea ostilitatea franceză față de orice încercări de apropiere față de Rusia sovietică: *Paris greatly fears peace soon will be made with Bolsheviks* // *Evening Star*, din 8 februarie 1920.

⁹ *Rumania eager for peace* // *The Hartford Republican*, din 14 mai 1920.

¹⁰ *Political situation – Roumania – July 1920, August 13 1920, no. 600*, War Department. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1607, rola 632.

¹¹ *Colby către Legația SUA la București, 25 august, 1920, 761.71/2*. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1806, rola 692. În legătură cu poziția Angliei în raport cu primele contacte româno-sovietice din 1920 și 1921, vezi, de pildă, V. F. Dobrinescu *Relații româno-engleze (1914-1933)*, Iași, Univ. Al. I. Cuza, 1986, p. 52-57.

¹² *Cable message from the American Charge d'Affaires at Bucharest, August 27, 1920. Paraphrase, Di 761.71/2*. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1870, rola 538.

¹³ *The story the week has told* // *The Evening Star*, din 14 martie 1920.

¹⁴ *Cicerin către Averescu, 18 decembrie 1920*. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1806, rola 692.

¹⁵ *Бессарабия на перекрестке...* p. 62-68.

de timp. Yates era de părere că sovieticii foloseau Basarabia în acest sens „drept momeală” și că exista riscul ca, în cazul în care România accepta „termenii de pace”, influența bolșevică să se răspândească foarte repede în România¹⁶. Putem observa că diplomații SUA erau foarte suspicioși cu privire la intențiile Rusiei bolșevice, iar presa americană raporta și ea în această perioadă că intenția lui Troțki nu putea fi alta decât de a cuceri Basarabia¹⁷. Pe de altă parte, atitudinea americanilor față de Rusia era ambivalentă, pentru că în pofida reticenței cu care SUA îi tratau pe bolșevici, totuși ele rămăseseră devotate principiului conform căruia era necesară păstrarea integrității teritoriale a fostului Imperiu rus. Această atitudine aparent ambiguă a fost formulată foarte clar într-o notă specială a Secretarului de Stat, Bainbridge Colby.

„Nota Colby” este un document esențial pentru înțelegerea considerentelor principale la care SUA s-au raportat în problema Basarabiei din 1920 și până la începutul anilor '30. Acesta are un caracter cu adevărat doctrinar pentru că formulează în termeni preciși politica pe care SUA o vor urma în acest interval de timp în raport cu Rusia. Termenii respectivi nu sunt foarte diferiți de cei enunțați de Wilson sau Lansing în 1919 la Conferința de Pace, dar originalitatea doctrinei Colby constă în faptul că în ea se răgăsește definită pentru prima dată, foarte clar, poziția SUA față de Rusia sovietică¹⁸. Nu poate exista nicio îndoială că nota Colby a fost determinantă pentru modul în care SUA au privit problema Basarabiei în această perioadă: chiar dacă Basarabia nu este menționată nici o dată în notă, însuși Colby a făcut trimitere la acest document în contextul semnării Tratatului din 28 octombrie 1920, motivînd astfel refuzul SUA de a lua parte la această înțelegere¹⁹. Mai mult decât atât, în discuțiile cu diplomații români pe problema Basarabiei, americanii au arătat, de mai multe ori pe parcursul anilor '20 și la începutul anilor '30, că poziția SUA față de Rusia era în conformitate cu nota Colby. Care erau, așadar, principalele teze ale doctrinei Colby? Motivul emiterii documentului ține de desfășurarea războiului sovieto-polonez, când, în urma unui șir de victorii, Armata Roșie se pregătea să ia cu asalt Varșovia. În nota adresată ambasadorului Italiei, Camillo Avezzana, Colby arăta că guvernul SUA se pronunța în favoarea unui armistițiu între polonezi și sovietici, dar nu și în favoarea unei Conferințe de Pace care ar fi dus la două rezultate: consfințirea dezmembrării Rusiei și recunoașterea internațională a regimului bolșevic, ambele în contradicție cu obiectivele politicii americane. Cu referire la posibilitatea destrămării Rusiei, spune Colby, „Statele Unite sunt sigure că, în cele din urmă, Rusia liberă și unită își va recăpăta locul de frunte în lume și va asigura, alături de alte națiuni libere, pacea și dreptatea”²⁰. Datorită acestei con-

¹⁶ Thomas Hohler către Frank Rattingan, 7 ianuarie 1920. Vezi: ANR. Microfilme Anglia, rola 393.

¹⁷ Soviet hold War Council // The Washington Herald, din 22 iulie 1930.

¹⁸ David W. McFadden, *After the Colby Note: The Wilson Administration and the Bolsheviks, 1920-1921* // Presidential Studies Quarterly, vol. 25, nr. 4, Washington, 1995, p. 741.

¹⁹ *The Secretary of State to the Ambassador in France (Wallace), October 5, 1920*, 871.014 Bessarabia/1: Telegram, FRUS, 1920, vol. III, Washington, 1936, p. 433.

²⁰ *Ibidem*, Secretarul de Stat, Bainbridge Colby către Camillo Avezzana, 10 august 1920, p. 464.

vingeri, continuă Secretarul de Stat, SUA au privit cu simpatie Revoluția rusă și au fost primele care au recunoscut guvernul lui Kerenski, iar atunci când, în urma loviturii de stat bolșevice, Rusia a fost nevoită să iasă din război, americanii au înțeles că aceasta a fost decizia bolșevicilor. Anume din aceste motive, explică Colby, Statele Unite au considerat că „prietenia și onoarea” le impuneau protejarea generoasă a intereselor Rusiei. Iată de ce SUA au refuzat să recunoască Țările Baltice, republicile caucaziene (cu excepția Armeniei) și unirea Basarabiei.

În ce privește cea de-a doua posibilitate, Colby arată că, în pofida faptului că SUA susțineau cauza păcii în Europa, ele considerau inoportun orice acord de pace care ar fi atras după sine recunoașterea regimului bolșevic. Această atitudine el o explică prin faptul că prin lovitura de stat din noiembrie 1918 bolșevicii instauraseră un regim nelegitim și nereprezentativ pentru poporul rus, lipsindu-i astfel pe ruși de posibilitatea de a-și construi o țară democratică. Regimul bolșevic, dincolo de caracterul său represiv și nelegitim, nu putea fi recunoscut pentru că acesta, la rândul său, nu recunoștea legitime niciun fel de norme și cuncte internaționale. Aici Colby face trimitere la principiul revoluției mondiale, la activitățile subversive ale Internaționalei a III-a în care erau implicate agențiile diplomatice și comerciale ale bolșevicilor, dar și la faptul că liderii acestora nu aveau la principiul *pacta sunt servanda*, fără de care relațiile internaționale și diplomația nu puteau fi concepute. Starea aceasta de lucruri era însă vremelnică, în opinia lui Colby, întrucât regimul bolșevic urma să cadă foarte curând. Până atunci însă, Colby considera că era în interesul comunității internaționale să păstreze Rusia „în granițele ei adevărate”. Într-un exemplu clasic de manifestare a unui standard dublu, Colby arăta că doar Finlanda, Polonia (etnică) și Armenia puteau avea aspirații legitime de independență²¹. Fără să explice cum anume a ajuns la această concluzie, Colby arată în termeni categorici că numai dorința și lupta pentru libertate a acestor trei națiuni nu se aflau în contradicție cu integritatea teritorială a Rusiei.

Este cât se poate de evidentă influența idealismului wilsonian și a opiniei personale a lui Wilson²² asupra doctrinei Colby. De altfel, Colby a fost numit Secretar de Stat în administrația președintelui Wilson. Doctrina Colby impunea politicii externe americane o perspectivă foarte nerealistă asupra Rusiei și a Europei de Est. Dincolo de faptul că regimul bolșevic nu a căzut (atât de repede) cum prorocise Colby, doctrina aceasta a trebuit să fie în permanență ajustată la realitățile date de prefacerile teritoriale din Europa răsăriteană. Astfel, administrația președintelui Harding a recunoscut cele trei Țări Baltice la 28 iulie 1922,

---

²¹ *Secretarul de Stat, Bainbridge Colby către Camillo Avezzana, 10 august 1920, p. 468*

²² Wilson declarase, în 1919, că cea mai bună strategie era „de a lăsa Rusia bolșevicilor; vor fierbe în suc propriu până ce împrejurările îi vor face pe ruși mai isteți”: Apud S.D. Spector, *Romania at the Paris Peace Conference*, New York, Bookmark Associates Inc., 1962, p. 141; Președintele Wilson era acuzat în cercurile republicane că ar fi contribuit în 1918-1919 la stabilizarea regimului bolșevic tocmai pentru că s-a opus folosirii unor „mijloace coercitive” mai eficiente împotriva lor, vezi *Nicolae Lahovari către Take Ionescu, 18 ianuarie 1921* // Arhivele Ministerului Afacerilor Externe al României (În continuare: MAE). Fond 71/1914 E1, vol. 61, f. 343.

iar hotarul sovieto-polonez (stabilit prin Tratatul sovieto-polonez de la Riga), în 1923²³. Aceasta a fost doctrina care a definit politica SUA față de Rusia (și față de teritoriul fostului Imperiu țarist) din 1920 și până în primii ani ai deceniului patru²⁴. Ea, trebuie să spunem, s-a aplicat Basarabiei probabil mai mult decât oricărui alt pământ anexat vreodată de Rusia. Diplomații români erau conștienți de această atitudine a SUA. Nicolae Lahovari, însărcinatul cu afaceri al României în SUA, îl informa în octombrie 1920 pe ministrul de externe al României, Take Ionescu, cu privire la faptul că „zelul exagerat cu care Statele Unite apără integritatea teritorială a fostului Imperiu Rusesc se datorește nu numai motivelor de ordin abstract, ci și unor cauze specifice.” În opinia lui Lahovari, principalele motivații ale doctrinei Colby țineau de interesele geopolitice ale SUA. Era în interesul americanilor, considera Lahovari, să existe o Rusie puternică și întinsă care să conteste interesele în expansiune ale Japoniei, dar și ale Marii Britanii²⁵.

Bineînțeles că în cazul Basarabiei, nota Colby viza relațiile româno-sovietice, chiar dacă nu se referea direct la ele. Influența acestor relații asupra atitudinii americanilor în ceea ce privea recunoașterea drepturilor României asupra Basarabiei avea să se vadă cel mai bine pe exemplul contactelor directe dintre români și ruși care au avut loc în acești ani, atât al conflictelor, cât și al tratativelor diplomatice. În ianuarie 1921, de ex., însărcinatul cu afaceri al SUA, Elbridge Garry Greene, informa Departamentul de Stat că aceste contacte au vizat, în primul rând, problema statutului politic al Basarabiei, dar și ajutorul pe care sovieticii pretindeau că România îl acorda generalului Wrangel, în pofida neutralității afișate. Documentele diplomatice americane semnalează o concentrare a „unor considerabile forțe” sovietice de-a lungul Nistrului²⁶, monitorizată în luna ianuarie de ziarul „New York Times”, care anticipa o ciocnire între România și Rusia bolșevică. Conform corespondenților din Paris ai acestei gazete, răspunsul guvernului român a fost de a dispune o mobilizare limitată și de a trimite note de protest lui Cicerin²⁷. În legătură cu aceste evenimente, corespondenții agenției Associated Press, transmiteau și ei, făcând trimitere la surse din legația română de la Paris, că „Moscova pregătește un atac cu scopul de a recâștiga Basarabia”²⁸. Greene informa Departamentul de Stat, în urma unei întrevederi cu Take Ionescu, că guvernul român refuza să discute cu sovieticii chestiunea apartenenței Basarabiei la România, insistând ca tratativele dintre cele două părți să pornească de la starea de fapt a lucrurilor din momentul de față. El menționa că sovieticii concentraseră de-a lungul Nistrului 54 000 de soldați, în timp ce România

---

²³ Boguslaw W. Winid, *After the Colby Note: The Wilson Administration and the Polish-Bolshevik War* // Presidential Studies Quarterly, vol. 26, nr. 4, Washington, 1996, p. 1168.

²⁴ Vezi și scrisoarea Secretarului de Stat interimar Davis, publicată de ziarul „New York Times” la 14 ianuarie 1921 cu titlul *Our Russian policy outlined by Davis*.

²⁵ Nicolae Lahovari către Take Ionescu, 21 octombrie 1920. Vezi: Arhivele MAE, Fond 71/1914 E1, vol. 61, f. 336.

²⁶ Greene către Secretarul de Stat, 4 ianuarie 1921, 871.00/93. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1736, rola 658.

²⁷ *Rumania and Reds expected to Clash* // The New York Times, din 4 ianuarie 1921.

²⁸ *France fears Red drive on Roumania* // Washington Post, din 5 ianuarie 1921.

avea, de cealaltă parte, 80 000 de soldați²⁹. Aceste date corespund informațiilor pe care diplomații americani le aveau de la serviciile secrete britanice³⁰, dar și datelor care se găsesc în presa americană. Corpondentul de la București al ziarului „Chicago Tribune”, de pildă, informa publicul american că sovieticii aveau mobilizați 50 000 de soldați la hotarul basarabean³¹. Diplomații americanii constatau că superioritatea numerică era singurul avantaj al României, pentru că trupele din Basarabia nu aveau muniții și provizii, infrastructura era proastă, iar ecartamentul de tip rusesc din Basarabia îi favoriza pe bolșevici. Sunt, de asemenea, menționate încercările României de a-și întări poziția în raport cu sovieticii prin înjgheburile unei structuri de securitate colectivă cu Iugoslavia și Cehoslovacia (viitoarea Mică Antantă) și negocierea unui tratat de asistență mutuală cu Polonia³². Despre această concentrare de forțe militare la hotarul basarabean, Vopicka informase Departamentul de Stat în urmă cu aproape un an, precizând că România era nevoită să țină în Basarabia patru divizii și o brigadă, aceste forțe fiind desfășurate de-a lungul frontierei, din Bucovina și până la Marea Neagră³³, iar presa americană nu excludea, încă din 1920, posibilitatea unei invazii sovietice a Basarabiei³⁴.

Diplomații americani de la București considerau că în Rusia sovietică exista un „partid al păcii și un partid al războiului” și că adepții unei soluții diplomatice pentru problema Basarabiei păreau să fi avut câștig de cauză, ceea ce făcea ca la începutul anului 1921 un conflict româno-sovietic pe Nistru să nu mai pară iminent. Informațiile pe care americanii le dețineau în acea perioadă arată că

---

²⁹ Notă Greene către Departamentul de Stat, 12 ianuarie 1921, 761.71/14. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1870, rola 658; Documentele americane arată că la 25 decembrie 1920 Cicerin îl informa pe Take Ionescu că prezența sovietică pe Nistru nu se datora unor concentrări de forțe, ci dislocării trupelor ruse în cartierul general de iarnă care se afla în acea regiune. Rusia nu putea avea niciun fel de intenții agresive față de România, spunea Cicerin, aducând drept dovadă insistența cu care sovieticii căutaseră să stabilească legături diplomatice cu România și reînnoind, cu această ocazie, apelul în vederea organizării „unei conferințe de pace” româno-sovietice. *Cicerin către Ionescu*, 25 decembrie 1920. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1806, rola 692.

³⁰ Greene către Secretarul de Stat, 6 aprilie 1921, 871.00/99. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1716, rola 658.

³¹ *Moscow plays deep game to fool Rumania* // Chicago Tribune, din 30 ianuarie 1921; v. la același subiect și articolul *Rumania fears red invasion* // The Los Angeles Times, din 1 februarie 1921, în care autorul își exprima opinia că deși autoritățile române încercau să afișeze o atitudine calmă, ele erau îngrijorate de posibilitatea unei invazii sovietice.

³² *Însărcinatul cu afaceri al SUA în România*, E. G. Greene către Secretarul de Stat, 12 ianuarie 1921, 871.014Bessarabia/11. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, Fond Microfilme SUA, inventar 1736, rola 658.

³³ *Vopicka către Secretarul de Stat*, 25 februarie 1920, 871.00/80. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, Fond Microfilme SUA, inventar 1736, rola 658.

³⁴ *Marshal Foch to survey situation* // Macon Beacon, din 6 februarie 1920, articol preluat și de „Aberdeen Weekly” din 6 februarie 1920 și „The Fayette Falcon” de la aceeași dată; la același subiect v. și articolul *War ends in Soviet Russia* din „Washington Times”, februarie 27, 1920. Ziarul „Chattanooga News” informa, prin intermediul corespondentului său de la Londa, că România mobilizase 250 000 de soldați în Moldova de pe ambele maluri ale Prutului pentru a putea face față amenințării sovietice: *Soviet forces led by Germans advance on Rumania* din 25 februarie și în *Warfare on big scale ceases* din 27 februarie 1920.

aveau loc în permanență tratative româno-sovietice prin intermediul comunicațiilor radio, chiar dacă Take Ionescu nega aceste zvonuri³⁵. Americanii considerau că, personal, ministrul de externe român era opus continuării acestor negocieri, dar că majoritatea miniștrilor din guvernul Averescu le susțineau. Diplomații americani erau siguri că orice tratat între România și Rusia sovietică ar fi inclus recunoașterea unirii Basarabiei cu România, dar și returnarea „a ceea ce a mai rămas” din tezaurul României, a cărui valoare ei o estimau la 64 milioane dolari în aur. Până la îndeplinirea acestor condiții, americanii erau de părere că România nu va accepta niciun reprezentant sovietic la București³⁶. După o interpelare oficială în senatul României, Take Ionescu a fost nevoit, în cele din urmă, să facă publice unele detalii referitoare la negocierile româno-sovietice pe problema Basarabiei, declarând că punctul de vedere sovietic se apropiase foarte mult de cel român și că detaliile care urmau a fi puse la punct țineau mai curând de relațiile comerciale și navigarea pe Nistru³⁷, dar și de activitatea albgardiștilor în sudul Ucrainei, al căror sprijin România îl nega³⁸. Greene raporta superiorilor săi că aceste dezvăluiri ale lui Ionescu au venit după numeroase interpelări în Parlament și atacuri în presa românească și că reticența Ministerului de Externe de a face public conținutul negocierilor româno-sovietice se explica prin reacția negativă pe care ar fi putut-o avea față de aceste evoluții alte țări³⁹ (fiind vizate, probabil, mai ales Franța și Polonia). Legația americană la București era informată asupra negocierilor secrete româno-sovietice, indiferent de aceste dezvăluiri, ca urmare a faptului că reușise să pună mâna pe foarte multe depeșe sovietice trimise guvernului român, ca cea din 16 februarie 1921 a lui Cicerin către Ionescu, în care Greene remarca „tonul prietenos al corespondenței”, dar și dorința sovieticilor, aflați în izolare internațională, de a deschide cât mai repede lucrările viitoarei conferințe româno-sovietice. Diplomatul observă că guvernul român privea cu satisfacție posibilitatea detensionării în contextul acestor vești

---

³⁵ În pofida refuzului oficialilor români de a recunoaște existența tratatelor româno-sovietice din acea perioadă, americanii cunoșteau foarte multe detalii despre aceste evenimente. În posesia legației americane de la București au ajuns documente diplomatice sovietice care conțineau numeroase amănunte despre aceste tratative (din documentul la care facem trimitere rezultă că, cel puțin o parte din această corespondență, era obținută chiar de către diplomații americani acreditați la București). Așa a fost, de pildă, scrisoarea din 7 februarie a lui Cicerin către Take Ionescu în care diplomatul rus arăta că negocierile româno-sovietice în vederea „semnării unui tratat de pace” durau deja mai bine de un an. În aceeași scrisoare, Cicerin se declara de acord cu propunerea lui Ionescu ca locul viitoarei conferințe să fie un oraș neutru. Sovieticii propuneau în acest sens, orașul Reval din Estonia, iar ca reprezentat sovietic îl numea pe Maxim Litvinov, care lucra în acea perioadă chiar acolo: *Cicerin către Ionescu, 7 februarie 1921*. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1870, rola 538;

³⁶ Ibidem, *E. G. Greene către Secretarul de Stat, 7 februarie 1921*, 761.71/11.

³⁷ Ibidem, *Greene către Secretarul de Stat, 16 februarie 1921*, 761.71/12.

³⁸ *Memorandumul lui Greene către Secretarul de Stat cu privire la discursul lui Take Ionescu în parlamentul român, atașat la depeșa Green către Secretarul de Stat din 1 martie, 771.00/2*. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1608, rola 627.

³⁹ *Greene către Secretarul de Stat, 1 martie 1921, 761.71/13*. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1870, rola 538.

care veneau din Rusia⁴⁰. Totodată Legația americană la București se informa din presa românească despre evoluția opiniei publice în privința acestei desfășurări de evenimente⁴¹, dar și din presa sovietică, de unde afla, de pildă, că reprezentantul României la viitoarea conferință urma să fie Gheorghe Filaliti⁴². Tot din presa românească, dar și „din alte surse”, SUA erau la curent cu „starea de nemulțumire” a ofițerilor trupelor detașate în Basarabia din cauza unor scăderi de salariu. În legătură cu „conflictul înghețat” de pe Nistru din acea perioadă, un motiv de îngrijorare pentru americani l-a constituit faptul că numărul trupelor sovietice era, după aprecierile lor, cu mult mai mare decât cel cunoscut publicului larg⁴³. În ce privește prezența masivă a Armatei roșii la hotarul estic al României, diplomații americani de la București o puneau în legătură cu faptul că sovieticii încă nu renunțaseră la posibilitatea unei invazii în Basarabia. În viziunea americanilor, repetatele acuzații ale lui Cicerin cu privire la „actele ostile” ale armatei române nu erau altceva decât pretexte care puteau fi folosite pentru pregătirea invaziei⁴⁴. Românii însă nu păreau să împărtășească aceste îngrijorări. Ministrul român la Washington, Bibescu, informa în acest sens Departamentul de Stat că deși „România era decisă să respingă orice eventuală agresiune” în Basarabia, ea nu lua în calcul în mod serios o asemenea posibilitate și că toate zvonurile cu privire la iminența unei invazii erau lipsite de orice fundament. Între altele, el aducea drept argument faptul că autoritățile sovietice și române ajunseseră la o înțelegere cu privire la transportul de grâne în Rusia înfometată și pustiită de războiul civil⁴⁵. Diplomații americani de la București, din contra, admiteau că anume condițiile grele din Rusia îi puteau împinge pe bolșevici să declanșeze o invazie în Basarabia, deși acest scenariu părea improbabil fiindcă ar fi provocat o sistare a ajutoarelor umanitare americane și europene către Rusia⁴⁶.

---

⁴⁰ Probabil că nu era vorba (doar?) de vreo scurgere de informație, ci de interceptarea de către americani a acestor telegrame radio. Un exemplu este telegrama lui Cicerin către Take Ionescu din 16 august 1921, interceptată de către americani la Constantinopol: Ibidem, *Bristol către Secretarul de Stat, 16 august 1921, 761.71/18*; Ibidem, *Greene către Secretarul de Stat, 17 martie 1921, 761.71/15*; vezi și telegrama lui Cicerin în care acesta cere României să nu mai ofere refugiu soldaților lui Petliura și alți albgardiști care treceau „hotarul basarabean” și foloseau Basarabia drept bază: Ibidem, *Cicerin către Take Ionescu, 16 februarie 1921, 761.71/12*. Tonul amical al corespondenței din această perioadă este observat și de către Gabriel Micu în lucrarea sa *Basarabia, România și geopolitica marilor puteri*, Chișinău, Pontos, 2011, p. 150.

⁴¹ *Negocierile de la Reval // L'Indépendance Roumaine*, din 20 februarie 1921, *Greene către Secretarul de Stat, 1 martie 1921, 761.71/13*. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1870, rola 538.

⁴² Ibidem, *Allen Welsh Dulles (Acting High Commissioner) către Secretarul de Stat, 22 martie 1921, 761.71/16*; din același document aflăm că unul din motivele pentru care Rusia sovietică era interesată de începerea tratativelor cu România era dat de faptul că bolșevicii aveau nevoie urgentă de importuri de alimente.

⁴³ *Greene către Secretarul de Stat, 6 aprilie 1921, 871.00/99*. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1716, rola 658.

⁴⁴ *Greene către Secretarul de Stat, 14 aprilie 1920, 761.71/17*. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1870, rola 538; vezi la același subiect o altă scrisoare a lui Cicerin obținută de către legația americană, în care trupele române erau acuzate de acte de violență împotriva Armatei Roșii dislocate lângă Moghilev: Ibidem, *Cicerin către Ionescu, 24 martie 1921, no. 7617*.

⁴⁵ Ibidem, *Bibescu către Secretarul de Stat, 23 septembrie 1921, 761.71/21*.

⁴⁶ Ibidem, *Jay către Secretarul de Stat, 21 august 1923, 761.71/20*.

Cât privește mersul tratativelor româno-sovietice în problema Basarabiei, în mai 1921 americanii erau la curent că reprezentanții celor două părți urmau să se întrunească în cadrul unei conferințe ce urma să aibă loc la Varșovia și că M. Litvinov fusese înlocuit în calitate de șef al delegației sovietice. Faptul că anume Varșovia avea să fie orașul în care urmau să se desfășoare lucrările viitoarei conferințe româno-sovietice este confirmat și de către diplomații americani din Belgrad, care transmiteau Departamentului de Stat un comunicat al Legației române ce dezmințea zvonurile referitoare la iminența unui conflict româno-sovietic⁴⁷. Documentele din acest interval de timp arată și îngrijorările opiniei publice românești cu privire la soarta tezaurului, chestiune care urma să fie discutată, în strânsă conexiune cu problema Basarabiei, în cadrul viitoarelor tratative dintre cele două părți aflate în conflict. Conferința s-a desfășurat în perioada 22 septembrie – 25 octombrie 1921, delegația română fiind condusă de Gheorghe Filaliti, iar cea sovietică de Lev Karahan. Relațiile încordate dintre cele două state nu erau deloc prielnice pentru discuții productive, fiind marcate mai cu seamă de acțiuni belicoase din partea sovieticilor. De exemplu, la 12 septembrie corespondenții Associated Press din Riga transmiteau că „guvernul sovietic rus a declarat stare de război în Basarabia”, reproducând și declarațiile pe care comisarul de război al Rusiei bolșevice, L. Troțki, le-a făcut la Jitomir în adresa României⁴⁸. Mai mult decât atât, acțiunile amenințătoare sovietice au continuat chiar și în timpul desfășurării negocierilor, aceleași surse arătând la 6 octombrie că guvernul bolșevic a transmis lui Ionescu două note diplomatice în care s-ar fi arătat că „Armata Roșie s-ar putea să fie nevoită să invadeze Basarabia” pentru a continua operațiunile împotriva lui Petliura și a altor albgardiști⁴⁹. Având în vedere aceste circumstanțe, nu este clar în ce măsură Moscova își dorea ca aceste negocieri să fie încununate cu succes, mai ales că delegația sovietică a insistat asupra includerii în programul negocierilor a problemei Basarabiei, lucru pe care partea română refuza să-l accepte⁵⁰. O altă chestiune litigioasă, înaintată de sovietici, era cea a minorităților basarabene, adică a drepturilor acestora, inclusiv atitudinea lor în privința aflării Basarabiei în componența României, ceea ce, în fond, readucea în discuție același subiect al apartenenței Basarabiei. Delegația română propunea pentru agenda convorbirilor următoarele puncte: restabilirea legăturilor diplomatice, reglementarea frontierei româno-sovietice, reluarea raporturilor comerciale, neintervenția reciprocă în afacerile interne ale celor două state,

⁴⁷ Ibidem, *Ministrul american la Belgrad*, Henry Percival Dodge, către Secretarul de Stat, 35 octombrie 1921, 761.71/22, ; vezi mai multe detalii referitor la circumstanțele organizării acestei prime conferințe româno-sovietice în V. F. Dobrinescu, *Diplomatic...*, p. 111-112.

⁴⁸ *Moscow Soviet Declares a State of War In Bessarabia, Given to Rumania by Allies* // The New York Times, din 13 septembrie 1921.

⁴⁹ *Reds threatening invasion of Bessarabia to Seize Petliura* // New York Tribune, din 7 octombrie 1921.

⁵⁰ Pentru un raport complet asupra negocierilor româno-sovietice de la Varșovia vezi *Referat asupra programului conferinței româno-ruse, discutat în contradictoriu cu prilejul tratativelor de la Varșovia* (55 pagini) întocmit de M. Arion: *Arhivele MAE*. Fond Washington, vol. 66. Data referatului este indicată în mod greșit 14 martie 1921; probabil era vizat anul 1922.

curmarea trecerii Nistrului în scopuri subversive ș.a. Filaliti s-a opus folosirii sintagmelor *tratat de pace* sau *încetatea stării de război*, Take Ionescu transmitând diplomatului român că „noi ne punem pe terenul că nu suntem în stare de război și, prin urmare, nu avem de încheiat un tratat de pace”⁵¹. Un punct aparte în aceste discuții l-a constituit soarta tezaurului românesc, multe din piesele căruia au fost observate pe piața europeană și despre care Karahan a recunoscut că nu știe prea multe, dar care, credea el, nu mai putea fi intact. Cu toate acestea, reprezentantul sovietic a emis următoarea propunere părții române: renunțarea din partea sovieticilor la pretențiile asupra Basarabiei, în schimbul cedării tezaurului românesc și obținerea unor garanții de neutralitate din partea României⁵², dar și „concesiuni de natură economică sau financiară”. În ce privește posibilitatea recunoașterii unirii, Karahan i-a spus deschis lui Filaliti următoarele: „*Știm că Basarabia vă va rămâne, pentru că nu voim sau nu putem a v-o relua* (subl. n.); dar pentru ca să vă recunoaștem titlul de proprietate asupra ei, ceea ce va atârna greu în balanță mai târziu, trebuie să ne-o plătiți (...) nu uitați că din toate guvernele rusești, trecute sau viitoare, al nostru singur este capabil de o atare recunoaștere; și deoarece nu suntem atât de naivi pentru a nu înțelege interesul imens ce aveți ca un guvern rus să ratifice faptul împlinit, voim, fără înconjur, să vă facem a ne plăti prețul”⁵³. Propunerea a fost calificată drept inacceptabilă și respinsă de Gh. Filaliti⁵⁴. Totuși în această privință nu toate părerile au coincis: se pare că Al. Averescu, pe atunci prim-ministru, ar fi fost dispus să accepte propunerea sovieticilor, însă Take Ionescu, ministrul afacerilor externe, a considerat că semnarea unui tratat cu sovieticii contravenea politicii franceze de izolare a Rusiei bolșevice⁵⁵, până când aceasta nu își va fi asumat datoriile fostului regim. Până la urmă, opinia lui Ionescu⁵⁶, posibil susținută și de rege⁵⁷, a avut câștig de

⁵¹ *Arhivele MAE*. Fond Washington, vol. 66, p. 50.

⁵² Frederic Nanu, *Politica externă a României (1919-1933)*, Iași, Editura Institutul European, 1993, p. 120.

⁵³ *Referat asupra programului conferinței româno-ruse, discutat în contradictoriu cu prilejul tratativelor de la Varșovia* (55 pagini) întocmit de M. Arion: *Arhivele MAE*. Fond Washington, vol. 66, p. 8.

⁵⁴ *Relațiile româno-sovietice. Documente*, vol. I: 1917-1934, editat de Direcția Arhivă diplomatică a Ministerului Afacerilor Externe al României și Departamentul Istoric-documentar al Ministerului Afacerilor Externe al Federației Ruse, redactor responsabil al ediției române Dumitru Preda, Editura Enciclopedică, București, 1999, p. 140-142.

⁵⁵ Faptul că atitudinea lui Ionescu față de Rusia sovietică era puternic influențată de Franța încă din septembrie 1920, este arătat destul de clar de către V. F. Dobrinescu în lucrarea sa *Relații româno-engleze (1914-1933)*, Iași, Univ. Al. I. Cuza”, 1986, p. 55. De la același autor desprindem concluzia clară că această atitudine a României se datora anume influenței franceze, pentru că primul ministru britanic Lloyd George a susținut, în martie și în septembrie 1920, semnarea unei înțelegeri cu sovieticii în situația în care aceștia ar fi venit cu o „ofertă satisfăcătoare”: Idem, *Diplomatic struggle...*, p. 104-107.

⁵⁶ Poziția lui Ionescu în această privință poate fi rezumată printr-un singur citat, extras din interviul acordat de ministrul român ziarului „Lupta”: „Știam – domnul Karahan singur o recunoaște – că sovieticii voiau să pună în discuție problema Basarabiei, pentru a smulge de la noi cu forța, prin recunoașterea din partea sovieticilor a unirii Basarabiei cu România, ori renunțarea la tezaurul românesc, ori alte promisiuni mai grele”, în Aurel Karetcki, Adrian Pricop, *Lacrima Basarabiei*, Chișinău, ed. Știința, 1993, p. 129-132.

⁵⁷ O. Țăcu, *Problema Basarabiei și relațiile sovieto-române în perioada interbelică (1919-1939)*, Chișinău, Editura Prut Internațional, 2004, p. 70.

cauză⁵⁸. În legătură cu această problemă, opinia publică a fost și ea împărțită. În numărul din 21 mai 1922, ziarul „Adevărul” critica lipsa de hotărâre a diplomaților români subliniind că „s-a găsit o scuză în etica morală care nu ne permitea nouă, stat civilizat, să tratăm cu Rusia sovietică... Din acest motiv ne-am permis că n-am dobândit nici tezaurul de la Moscova și nici recunoașterea realipirii Basarabiei de către Rusia sovietică”⁵⁹.

Astfel, constatau americanii, s-a încheiat prima etapă a negocierilor româno-sovietice: „fără nici un rezultat”⁶⁰. În concluzie, este evident că rezultatul acestor tratative româno-sovietice, pe care diplomații americani le-au urmărit cu atenție, a fost pentru SUA un argument în plus ce confirma poziția lor, care se opunea acelor aranjamente internaționale ce ar fi atras recunoașterea regimului sovietic, dar și recunoașterea apartenenței Basarabiei la România. Pe de altă parte, trebuie să spunem că politica externă a României suferea de o oarecare miopie în această perioadă⁶¹, întrucât mai târziu, românii vor ajunge să regrete, în cele din urmă, faptul că nu au acordat o atenție mai mare propunerilor sovietice de la Varșovia, când regimul sovietic era vulnerabil și izolat.

În 1922 și 1923, SUA au urmărit chestiunea basarabeană în contextul tratativelor româno-sovietice de la conferința de dezarmare de la Lausanne, ca și în cadrul celor care au avut loc la Genova, Tiraspol ș.a. În timpul conferinței economice și financiare de la Genova⁶², diplomații români erau de părere că „Guvernul SUA se considera, într-o anumită măsură, drept tutorele unei Rusii temporar incapabile și dezaproba politica celor care doreau să profite de această incapacitate în

---

⁵⁸ Frederic Nanu, *op.cit.*, p. 122. La 17 octombrie, Take Ionescu i-a telegrafiat lui Filaliti următoarele, demonstrând o înțelegere eronată a situației Basarabiei în contextul internațional din acea vreme: „Recunoașterea Moscovei de azi, departe de a ne servi de Rusia de mâine, ne va duce spre pagubă. (...) Această unire a fost recunoscută de Marile Puteri, așa că atunci când un nou guvern rusesc recunoscut de Marile Puteri ar voi să ridice chestiunea, el se va găsi în fața unui act deplin al dreptului internațional.” În *Referat asupra programului conferinței româno-ruse, discutat în contradictoriu cu prilejul tratativelor de la Varșovia* (55 pagini) întocmit de M. Arion: *Arhivele MAE*, Fond Washington, vol. 66, p. 9-10.

⁵⁹ *Adevărul*, din 21 mai 1922; poziția duplicitară a lui Karahan în privința Basarabiei și a Tezaurului românesc își găsește confirmarea și într-un interviu acordat de acesta agenției de presă Rador, la Varșovia, și care a fost reprodus într-un raport al Legației germane din București din 26 februarie 1922: Aurel Karețki, Adrian Pricop, *Lacrima Basarabiei* [Studiu și selecție de documente], Chișinău, Editura Știința, 1993, 132-135.

⁶⁰ *Note SKE 760c.60e/85 for tel. From Turkey, Mark L. Bristol (Ambasadorul SUA în Turcia), November 2, 1921, 761.71/23*. Vezi: ANR, Fond Microfilme SUA, inventar 1870, rola 538.

⁶¹ Propunerea sovietică de recunoaștere a unirii Basarabiei în schimbul stabilirii relațiilor diplomatice și a unei soluții negociate pe problema tezaurului apare pentru prima oară încă la 26 februarie 1920 într-o telegramă a lui Cicerin în contextul pregătirii terenului pentru contactele româno-sovietice de la Copenhaga și Londra: *Memoriu Cronologic asupra negocierilor noastre cu Rusia Sovietică, 17 martie 1924*. Vezi în: *Arhivele MAE*, Fond Washington, vol. 67, p.4-5.

⁶² Americanii au participat la Conferința de la Genova doar în calitate de „observatori neoficiali”. SUA au considerat, informează Bibescu conducerea Ministerului Afacerilor Străine, că experiența Conferinței de la Genova „a fost una nefericită” și că avut drept rezultat întărirea regimului sovietic: *Bibescu către Legația română de la Paris, 27 mai 1922, no. 2206/2*, Vezi: *Arhivele MAE*, Fond Washington, vol. 66.

vederea obținerii anumitor avantaje”⁶³. La Genova, în cadrul ședinței inaugurale, delegația sovietică condusă de Cicerin a protestat contra prezenței delegației române, în fruntea căreia se afla Ionel I. C. Brătianu, afirmând că armatele române ar fi ocupat cu forța Basarabia. Declarația diplomatului sovietic l-a obligat pe Brătianu să riposteze, explicând delegaților prezenți la conferință starea reală a evenimentelor din Basarabia, referindu-se totodată și la problema tezaurului românesc și cerând, în fața plenului conferinței, restituirea acestuia. Felul în care discursul premierului român a fost reflectat în rapoartele americane arată că Brătianu nu considera că avea ceva de discutat cu sovieticii pe tema Basarabiei⁶⁴, deși la Genova Cicerin a revenit cu propunerea sovietică mai veche, aceea de a renunța la pretențiile asupra Basarabiei în schimbul cedării tezaurului⁶⁵. Mersul negocierilor de la Genova a fost foarte complicat. Unor cercetători, ca de ex. I. Scurtu, li s-a părut relevant episodul în care Brătianu i-a oferit lui Cicerin un angajament permanent de neagresiune a față de Rusia, pe care însă guvernul sovietic nu l-a acceptat. La 11 noiembrie 1922, Cicerin a cerut în mod expres guvernului român să evacueze Basarabia și să recunoască frontiera pe linia Prutului⁶⁶. Astfel de pretenții pun la îndoială sinceritatea sovieticilor relativ la schimbul tezaurului contra Basarabiei⁶⁷.

La Genova, Cicerin a revenit la acuzația mai veche conform căreia România oferea găzduire în Basarabia trupelor albgardiste ale generalului Wrangel. Zvonurile cu privire la „o înțelegere dintre Brătianu și Wrangel” americanii le considerau, exagerând posibilitatea riscului, „nelipsite de un anumit adevăr”⁶⁸. Pentru a dezminți acuzațiile sovietice, ministrul României la Washington, Anton Bibescu a transmis publicației americane „The Literary Digest” un comunicat în care arăta că aceste „zvonuri” erau „absolut false și bazate pe noua propagandă bolșevică” și că, de fapt, singura agentură străină prezentă în Basarabia era cea bolșevică⁶⁹. Totodată, Legația română la Washington a întreprins eforturi, în comun cu societatea „The Friends of Roumania” din New York de combatere a

⁶³ Bibescu către Legația română la Paris, 7 aprilie 1922, no. 1465/2. Vezi: Arhivele MAE, Fond Washington, vol. 66.

⁶⁴ Poillon către Jay, Roumania - July 1922, Circular letter no. 18, 3 August 1923, 871.00/119. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1737, rola 648.

⁶⁵ Emilian Bold, Răzvan Locovei, *Relații româno-sovietice (1918-1941)*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2008, p. 93.

⁶⁶ I. Scurtu (coord), *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1998*, București, ed. Semne, 1998, p. 183.

⁶⁷ Pentru o descriere detaliată a participării României la Conferința de la Genova, inclusiv contactele cu sovieticii, vezi *Istoria Românilor*, coord. I. Scurtu, vol. 8, București, Academia Română, Editura Enciclopedică, 2003, p. 446.

⁶⁸ În același context se menționa că Statul Major al armatei române admitea existența unui număr mult mai mare de forțe sovietice la granița cu Basarabia. Acesta era estimat pentru infanterie între 60 și 75 de mii, până la 15 mii trupe de cavalerie și cinci sau șase sute de piese de artilerie, iar pentru contracararea acestui pericol România urma să disloce noi forțe în Basarabia, ceea ce, semnalează documentele diplomatice americane, „ar fi putut supăra din nou guvernul sovietic”: *Atașatul Militar al SUA la București, locotenent-colonelul Arthur Poillon către ministrul Peter A. Jay, Romania - April 1922, May 3, 1922. Subject: Circular letter no. 14*. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1737, rola 648.

⁶⁹ *Roumanian view of Russia* // The Literary Digest, 3 martie 1922.

încercărilor „delegaților bolceviști la conferința dela Genoa” de contestare a „drepturilor noastre asupra acestei provincii românești”⁷⁰. În legătură cu aceasta a fost distribuită „presei americane și cercurilor conducătoare dela Washington” broșura lui A. Bibescu, *Redeeming Bessarabia*. Hotărârea României de a nu pune nicio clipă sub semnul întrebării statutul românesc al Basarabiei, în contextul confruntărilor asupra acestui subiect la Genova, este remarcată de legația americană la București, care informa Departamentul de Stat că „toate partidele [politice] și clasele [sociale] din România par să împărtășească” această atitudine⁷¹. Este semnalată și reacția presei din capitala țării care arăta că „în cazul Basarabiei, această problemă este definitiv închisă și nu poate fi discutată” și că realitățile etnice, lingvistice și sociale basarabene, cauzate de politica de rusificare a regimului țarist, „nu dau niciun drept actualilor guvernatori ai Rusiei să pretindă Basarabia”⁷². Trebuie să subliniem aici faptul că la Genova poziția României era încă relativ puternică, iar cea a Rusiei – slabă, datorită faptului că Lloyd George și Poincaré căzuseră de acord să urmeze o politică comună de nerezunoaștere a guvernului sovietic⁷³. Acest lucru îl remarcă și presa americană, care observa că atitudinea bolșevicilor la Genova nu a făcut decât să apropie și mai mult poziția Franței de cea a României în ce privește Basarabia, pe care francezii se angajau să o apere în eventualitatea unui atac sovietic⁷⁴. Făcând trimiteri la corespondenții lor de la București, mai multe ziare americane observau că apropierea româno-franceză a avut efectul de a-i determina pe bolșevici să renunțe la concentrarea de forțe la granița româno-sovietică⁷⁵. Pe atunci, legația americană din România aprecia că Statul Major român „revenise la o atitudine optimistă” în ce privește posibilitatea unei invazii sovietice a Basarabiei. Aceleași documente arată că, în afară de problema Basarabiei, cel mai important motiv de animozitate în relațiile româno-sovietice era ajutorul real sau închipuit oferit de către România albgardiștilor. Atașatul militar american Poillon aducea exemplul vestitului anarhist ucrainean Nestor Mahno⁷⁶, intrarea căruia în Basa-

⁷⁰ Bibescu Ministrul Afacerilor Străine, I. Duca, 28 aprilie 1922. Vezi: Arhivele MAE, Fond. 71/1914, E2, vol. 25, f. 165.

⁷¹ Secretarul Legației americane la București, Theodore Marriner, către Secretarul de Stat, 20 mai 1922, 761.71/20. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1870, rola 538.

⁷² *Non possumus* // Universul, din 19 mai 1922.

⁷³ V.F. Dobrinescu, *Relații...*, p. 90.

⁷⁴ *Rumania, if invaded, to be aided by France* // The New York Times, din 25 mai 1922; presa americană îl cita pe vice-premierul Barthou, care arăta că după ce „Brătianu și-a îndeplinit promisiunea data în 1919 de a bloca calea comunismului”, venise rândul Franței să garanteze integritatea teritorială a României: *France Backs Rumania's claims to Bessarabia* // New York Tribune, din 26 mai 1922.

⁷⁵ *Soviet withdraws troops* // The New York Times, din 1 iunie 1922; *Soviet withdraws troops from Bessarabia border* // Chicago Tribune, din 1 iunie 1922; *Russ army leaves Bessarabia frontier* // San Francisco Chronicle, din 1 iunie 1922.

⁷⁶ Poillon către Jay. Roumania – May 1922, June 5, 1922, Circular letter no. 16. Vezi: ANR. fond Microfilme SUA, invetnar 1737, rola 648. Următorul raport (pentru luna iunie) a lui Poillon arată, în mod curios, că poziția guvernului Brătianu se întărise datorită știrilor despre „succesele” obținute de premierul român la Genova. Diplomatul american vorbește despre pretenția lui Brătianu că ar fi reușit să rezolve, cu delegația sovietică, atât problema Basarabiei, cât și pe cea a tezaurului. Poillon,

rabia este confirmată și de unele documente americane din august-septembrie 1921, care apreciază că acest fapt va duce la creșterea tensiunii dintre români și sovietici⁷⁷. Conform relatării lui Poillon, Mahno ar fi fost lăsat să plece în Polonia, unde s-a alăturat generalului ucrainean Petliura⁷⁸.

Un episod de scurtă durată din relațiile româno-sovietice care a avut loc în aceeași perioadă și a fost urmărit atent de americani, au fost tratativele româno-sovietice de la Cetatea Albă referitoare la problema navigării pe râul Nistru. Acestea au eșuat, după unele surse române, pentru că, în loc să discute situația frontierei, comisia sovietică a încercat să insereze pe parcursul negocierilor ideea semnării unui tratat economic și diplomatic cu România. Americanii aflaseră din alte surse că românii ridicaseră problema tezaurului, iar sovieticii au sugerat posibilitatea cumpărării produselor alimentare din România, ceea ce românii nu au putut accepta, deoarece, în viziunea lor, asta ar fi însemnat să-i sprijine în mod direct pe sovietici să cucerească Basarabia⁷⁹.

Interesul SUA față de Basarabia s-a manifestat și în momentul semnării tratatului de la Rapallo de către sovietici cu Germania, la 16 aprilie 1922. Întrucât tratatul germano-sovietic contribuia la consolidarea regimului bolșevic, americanii considerau că această consecință se poate manifesta periculos pentru România. Ei urmăreau atitudinea Bulgariei⁸⁰, precum și pe cea a iugoslavilor, în cazul în legătură cu o posibilă invazie sovietică în Basarabia. În pofida faptului că Regatul sârbilor, croaților și slovenilor făcea parte din Mica Antantă, americanii au aflat din „surse sigure” că în cazul unei invazii a Basarabiei, iugoslaviei „nu ar fi făcut nimic” și că „această țară nu putea fi folosită împotriva Rusiei” în ciuda faptului că se „exercitau presiuni asupra lor, mai ales de către francezi, să adopte o atitudine ostilă guvernului sovietic”⁸¹.

În această perioadă diplomații români de la Washington constatau că SUA erau dezamăgite de efectul pe care sprijinul lor pentru integritatea teritorială a Rusiei l-a avut asupra regimului bolșevic. Această susținere, în loc să servească scopurilor declarate ale politicii externe americane, nu a făcut altceva decât să întărească regimul sovietic. În aceeași ordine de idei, noua administrație republicană își propunea să descurajeze convingerea emigrației rusești, conform căreia Rusia putea conta la nesfârșit pe „generozitatea americanilor”⁸². Consta-

---

dimpotrivă, considera că Brătianu nu obținut nici un rezultat substanțial: Idem, *Poillon către Jay. Roumania – June 1922, July 7, 1922, Circular letter no. 17.*

⁷⁷ Ibidem, *Jay către Secretarul de Stat, 31 august 1921, 761.71/19.*

⁷⁸ *Poillon către Jay. Roumania – May 1922, June 5, 1922, Circular letter no. 17.* Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1737, rola 648; *Poillon către Jay. Roumania – June 1922, July 7, 1922, Circular letter no. 17.*

⁷⁹ *Political situation: Roumania, month august 1921. August 30, 1921, No. 704.* Vezi: ANR. inventar 1607, rola 632.

⁸⁰ *Between the hammer and the anvil // L'Echo de Bulgarie*, din 9 iunie 1922; vezi și *Our reply to the „Viitorul”* în același ziar din 6 iunie 1922; ambele articole în ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1870, rola 539.

⁸¹ *S.H.S. attitude towards Soviet Russia. Monograph Report no. 1298, June 5th, 1922.* Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1607, rola 632.

⁸² *Telegramă Bibescu către M.A.S., 5 iunie 1922, no. 2305/2.* // *Arhivele MAE. Fond Washington*, vol. 66; În legătură cu nota Colby, emigrația rusă din SUA, noua administrație republicană și atitudinea

tarea diplomatului român corespunde întru totul realităților internaționale din acel moment: pe de o parte, Tratatului de la Rapallo duce la întărirea considerabilă a Rusiei sovietice, iar pe de altă parte, anume acum *doctrina Colby* suferă o primă ajustare majoră, iar Țările Baltice sunt recunoscute de către SUA, în iulie 1922. În aceste circumstanțe, Basarabia revine în atenția americanilor cu ocazia conferinței de la Lausanne, ce și-a ținut lucrările, cu unele întreruperi, din noiembrie 1922 până în iulie 1923, în timpul cărora a fost renegociat tratatul de la Sèvres⁸³. În cadrul acestor negocieri, bolșevicii au acuzat statul român că ar fi sprijinit forțele contrarevoluționare și că susținerea principiului libertății de navigare a vaselor militare prin Strâmțori era de fapt o politică agresivă la adresa Sovietelor, făcând, prin aceasta, jocul Marilor Puteri, acuzații respinse de partea română.⁸⁴ La Lausanne, sovieticii au propus semnarea unui pact de neagresiune cu România, precum și, din nou, recunoașterea unirii Basarabiei contra tezaur și bijuteriile coroanei⁸⁵. Avansurile diplomatice sovietice de acest caracter din perioada lucrărilor Conferinței de la Lausanne au venit din mai multe direcții⁸⁶. Astfel, ziarul „The New York Times” scria la 21 decembrie că Moscova a transmis României, prin intermediul diplomaților polonezi⁸⁷, dorința de a stabili relații diplomatice cu România conform următorilor termeni: abandonarea de către Rusia a oricăror pretenții de stăpânire în Basarabia, recunoașterea de către România a guvernului sovietic, stabilirea relațiilor economice și comerciale după modelul polonez, și aderarea României la programul Conferinței de dezarmare de la Moscova⁸⁸. Nici de această dată, România nu a fost de acord să dea curs propunerilor sovietice, MAS informându-l pe ministrul român la Washington că negocierile dintre Diamandi și Racovski nu au fost altceva „decât un contact de moment”⁸⁹. Cu toate acestea, la Lausanne se observă o ușoară modificare în ati-

---

acesteia față de primele două, vezi telegrama: Ibidem, *Nanu către MAS*, 28 iunie 1922, no. 2688/2. Faptul că Rusia sovietică, ieșită din războiul civil se întărește considerabil, este remarcat și în numărul din 22 octombrie 1922, al ziarului „The New York Times”, în care se arată că „...drapelul roșu stăpânește acum de la Marea Baltică și până la Pacific.”

⁸³ Pentru detalii referitoare la detaliile desfășurării conferinței, vezi Emilian Bold, *Diplomația de Conferințe. Din Istoria relațiilor internaționale între anii 1919-1933 și poziția României*, Iași, ed. Junimea, 1991, p. 204-221; v. și *Istoria Românilor*, coord. I. Scurtu, vol.8, București, Academia Română, editura Enciclopedică, 2003, p. 451-453.

⁸⁴ Emilian Bold, Ioan Ciupercă, *Europa în derivă*, Iași, Editura Demiurg, 2001, p. 45.

⁸⁵ Ministrul de externe al României, I. Duca se pare că nu a oferit publicului larg aceste detalii importante. Vezi, de exemplu, declarația sa de presă cu privire la mersul lucrărilor conferinței în „Universul” din 12 ianuarie 1923; Același lucru poate fi remarcat și în declarația ministrului pentru „L'Independence Roumaine” din 1 februarie 1923. Cu toate acestea, documentele diplomatice de arhivă ale MAE confirmă detaliile ofertei sovietice: *Memoriu Cronologic asupra negocierilor noastre cu Rusia Sovietică, 17 martie 1924, (nenumotată)*. Vezi: *Arhivele MAE. Fond Washington*, vol. 67, p.48. Referitor la același subiect v. și: I. Scurtu, *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1998*, București, ed. Semne, p. 183.

⁸⁶ Vezi mai multe detalii în acest sens la V. F. Dobrinescu, *The diplomatic...*, p. 117.

⁸⁷ *Soviet offer to Rumania* // The New York Times, din 21 decembrie 1922.

⁸⁸ Detalii documentare despre această inițiativă sovietică care nu intră în scopul cercetării de față vezi în *Документы внешней политики СССР*, том 5, Политиздат, Москва, 1961, c. 755.

⁸⁹ *Telegramă lui Mârzecu către Legația română la Washington, 3 ianuarie 1923, no. 55075*. Vezi în: *Arhivele MAE Fond Washington*, vol. 67.

tudinea României față de aceste propuneri, întrucât ea a acceptat posibilitatea reluării sau continuării acestor discuții într-o viitoare conferință politică⁹⁰. Într-o discuție privată din 1925, ministrul de externe I. Duca a confirmat diplomaților americani acreditați la București că această schimbare de atitudine a avut loc anume la Lausanne, dar a explicat că poziția sovietică nu era una constantă și nici măcar sinceră: imediat ce a sesizat faptul că România părea dispusă să renunțe „informal” la tezaur contra recunoașterii suveranității sale în Basarabia, „acest aranjament nu a fost ratificat de către Moscova iar negocierile au fost rupte”⁹¹. Cu totul altfel au relatat însă sovieticii contactele româno-sovietice de la conferința din Elveția. Cu privire la atitudinea României, sovieticii au susținut că la Lausanne, România a acționat contra propriilor sale interese, făcând jocul Franței și a Angliei. Ziarul „Adevărul” a publicat un interviu al lui Cicerin în care acesta se plângea de neîncrederea pe care opinia publică din România o arată vizavi de politica Rusia sovietică și acuza totodată statul român că nu ar fi altceva decât un instrument în mâinile Angliei⁹².

Dacă aceasta a fost într-adevăr poziția României la Lausanne, ea este foarte greu de explicat. Poate că oamenii de stat români încă mai nutreau speranța că Rusia nu va reuși să depășească slăbiciunea și izolarea în care se afla la începutul anilor '20. Această atitudine este ilustrată sugestiv de către ministrul României la Washington, Bibescu într-un interviu pentru revista americană „The World” referitor la conferința de la Lausanne. Întrebat fiind despre potențialul pericol pe care Rusia sovietică îl reprezenta pentru România, acesta a declarat, printre altele, următoarele: „Nu e niciunul. Nicio singură persoană din România nu crede că Rusia se va bate cu România din cauza Basarabiei. Pentru un singur motiv: Rusia nu poate să lupte. Rusia sovietică nu își poate permite multe din luxurile pe care și le îngăduia vechiul regim”⁹³.

În atenția diplomaților americani s-au aflat și negocierile româno-sovietice de la Tiraspol, începute în luna august 1923⁹⁴. Ele s-au desfășurat, conform documentelor americane, în formatul a două comisii mixte, una civilă, iar alta militară, alcătuite din români și sovietici. La 20 noiembrie 1923 era semnat primul acord între România și URSS, acord care prevedea mijloacele și procedeele ce trebuiau urmate în vederea soluționării conflictelor de pe Nistru. Aceste negocieri au fost precedate de înțelegerea incidentelor de la hotarul basarabean, provocate ca întotdeauna de către sovietici, care însă de fiecare data dădeau vina

---

⁹⁰ F. Nanu, *Politica externă a României (1919-1933)*, Iași, Editura Institutul European, 1993, p. 123. Această schimbare de atitudine este observată și de către Em. Bold și I. Seftiuc în *România sub lupa diplomației sovietice*, Iași, Editura Junimea, 1998, p. 20;

⁹¹ William Culberston (*Ministrul american la București*) către *Secretarul de Stat*, 4 decembrie 1925, no. 85. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1737, rola 647.

⁹² *Adevărul*, din 13 ianuarie 1923.

⁹³ Interviul lui Bibescu din „The World”, 23 februarie 1923.

⁹⁴ Negocierile de la Tiraspol au loc pe fundalul tot mai mare al incidentelor de pe Nistru. Anume în urma acestor incidente, comisia mixtă româno-sovietică se întrunește la Tiraspol în luna august. În 1922 și 1923 au avut loc foarte multe provocări sovietice pe Nistru, dar și alte incidente, mai puțin cunoscute și unele chiar foarte grave.

pe grănicerii români; americanii urmăreau desfășurarea acestor evenimente mai ales în presa sovietică⁹⁵. Tot la Tiraspol s-a convenit și asupra necesității purtării unor discuții care să pună bazele unor relații comerciale bilaterale. Documentele diplomatice americane referitoare la aceste tratative arată că România era nerăbdătoare să stabilească relații comerciale cu Rusia, întrucât producătorii agricoli din Basarabia depindeau foarte mult de piața de desfacere de la est de Nistru. E de reținut că Ministerul de Externe, în persoana subsecretarului de stat N. Filodor, informa Legația americană din București că negocierile de la Tiraspol au avut loc la propunerea Rusiei sovietice, dând astfel de înțeles că acest gest ar putea sugera o recunoaștere tacită a hotarului de pe Nistru⁹⁶. După alte surse, inițiativa ar fi fost a românilor, dar a fost aprobată de M. Litvinov, pe atunci comisar adjunct pentru afacerile externe⁹⁷, ceea ce, în fond, e același lucru. Dar aceste tratative nu ofereau nici o perspectivă, deoarece delegația rusă primise instrucțiuni precise de la Moscova de a evita „orice formulări care ar putea duce indirect la recunoașterea de către noi a cursului Nistrului drept frontieră între URSS și România”⁹⁸. Aceste negocieri, observa ambasadorul american Jay, nu purtau un caracter politic, ci urmăreau crearea unui „modus vivendi” dintre Rusia și România, în scopurile practice pe care le-am arătat mai sus. De altfel, atașatul comercial al Legației americane la București, dr. Van Norman, semnala pe atunci mai multe dovezi clare de existență a unor eforturi conjugate româno-sovietice pentru crearea unui cadru favorabil dezvoltării relațiilor comerciale între Basarabia și regiunea de dincolo de Nistru, căreia în trecut i se mai spunea Novorossia⁹⁹. Aceeași situație o constată și presa românească, cu privire la lucrările comisiei mixte de la Tiraspol¹⁰⁰.

Negocierile pe marginea aspectelor tehnice ale problematicii hotar de pe Nistru au fost discutate de către Brătianu și ambasadorul american în Praga, Lewis Einstein, cu ocazia aflării premierului român într-o vizită oficială în Cehoslovacia. Conform relatărilor diplomatului american, Brătianu era hotărât să arate sovieticilor că România va lupta pentru Basarabia în cazul în care URSS ar fi încercat să rezolve chestiunea basarabeană pe calea armelor. El a reiterat, între altele, și teza mai veche pe care a formulat-o în timpul Conferinței de Pace de

⁹⁵ *Diplomatic correspondence with Roumania regarding border conflicts. From the People's Commissariat of Foreign Affairs (Translation from „Izvestia”, No. 160, July 19, 1923).* Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1870, rola 539.

⁹⁶ *Însărcinatul cu afaceri al SUA, Theodore Mariner către Secretarul de Stat, 17 august 1923, 761.71/20.* Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1806, rola 692.

⁹⁷ *Relațiile româno-sovietice..*, p. 201.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 202.

⁹⁹ *Jay către Secretarul de Stat, 12 noiembrie 1923, 761.71/30.* Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1870, rola 538.

¹⁰⁰ Vezi următoarele articole din presa românească: *Negocierile economice cu Rusia Sovietică* // Universul, din 8 noiembrie 1923; *Guvernul și negocierile de la Tiraspol* // Universul, din 15 noiembrie 1923; *Consiliul de Miniștri din 16 noiembrie* // Universul, din 16 noiembrie 1923; și *Negocierile dintre România și Rusia* // Viitorul, din 12 noiembrie 1923; *Negocierile cu Sovietele au fost întrerupte* // Dimineața, din 19 noiembrie 1923.

Paris și anume că Basarabia nu mai putea prezenta același interes ca și în trecut pentru Rusia, întrucât drumul acesteia către Strâmtori era de acum închis de statele balcanice, printre care și România. Aici este clar că premierul român ignora realitățile și în special potențialul real și interesele statului sovietic. L. Einstein îl informa pe Secretarul de Stat că, în privința posibilității recunoașterii regimului sovietic, Brătianu prefera să se „conformeze în întregime exemplului Marelui Puteri”¹⁰¹. Evident, această atitudine convenea Franței și Angliei, care mai înainte de a pune problema recunoașterii guvernului sovietic, țineau ca acesta să-și asume obligațiile moștenite de la guvernul țarist. Însă tot din aceste considerente România a refuzat să stabilească relații cu Rusia în anii 1920-1923, ceea ce a împiedicat statul român să obțină din partea sovieticilor recunoașterea unirii. Concluzia care se impune și la care bineînțeles au ajuns și americanii este că Brătianu, dar și clasa politică românească din acea perioadă în ansamblul ei, poate „îmbătătat” și de succesele obținute la finele Primului Război Mondial, nu a cântărit sau nu a înțeles foarte bine nici contextul internațional al problemei Basarabiei, nici situația din Rusia, dar nici oportunitățile care s-au oferit în acea vreme pentru soluționarea acestei chestiuni. Părerea conform căreia alinierea politicii externe a României la cea a Marii Britanii și mai ales la cea a Franței nu a servit, finalmente, intereselor statului român poate fi observată și în studiul lui I. Scurtu, intitulat sugestiv *Eșecul unei idei fixe în politica externă a României*. În această lucrare, istoricul român ajunge, pe baza unor exemple concrete, la concluzia că „liderii politici români... au uitat – sau nu au vrut să-și amintească – faptul că cele două Mari Puteri nu erau animate de sentimente filantropice față de România, ci își urmau, la centimă, propriul interes. Parisul și Londra au sprijinit Bucureștii numai în măsura în care aveau o motivație. Și nu o dată, au impus românilor o anumită linie de conduită, forțându-i să ia decizii în momente dificile pentru Franța și Marea Britanie”¹⁰².

Rezultatele tratativelor de la Tiraspol au mai fost discutate, la 29 noiembrie, de către ministrul I. Duca cu ambasadorul P.A. Jay. Diplomatul american raporta Departamentului de Stat că Rusia se arătase interesată la Tiraspol de „repatrierea” refugiaților evrei aflați în Basarabia, dar că guvernul român, „deși cât se poate de dornic să scape provincia de prezența acestor oameni nefericiți”, totuși nu dorea să-i deporteze atâta timp cât nu avea asigurări satisfăcătoare cu privire la tratamentul la care aceștia urmau să fie supuși¹⁰³. Duca i-a mai transmis lui Jay informația „strict confidențială”, conform căreia sovieticii au cerut la Tiraspol, deschiderea la București a unei misiuni însărcinate cu afacerii comerciale și consulare, lucru refuzat categoric de români. România a propus în schimb stabilirea relațiilor diplomatice în schimbul recunoașterii de către Soviete a unirii Basa-

¹⁰¹ Ministrul SUA în Cehoslovacia, Lewis Einstein, către Secretarul de Stat, 6 septembrie 1923, 761.71/29. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1806, rola 692.

¹⁰² I. Scurtu, *Studii Istorice*, București, ed. Ars Docendi, 2002, p. 315.

¹⁰³ Referitor la situația refugiaților evrei din Basarabia, precum și la modul în care negocierile de la Tiraspol le-au influențat soarta, vezi ultimul paragraf al acestui capitol.

rabiei¹⁰⁴. Această informație este deosebit de interesantă, nu numai pentru că se află în contradicție clară cu poziția exprimată mai devreme de către Brătianu, dar și pentru că este prima dată când România pare să accepte această posibilitate, în general.

Această schimbare de atitudine din partea statului român este confirmată și de unele documente diplomatice americane din decembrie 1923. În ele se arată că, în privința propunerii sovietice de stabilire a relațiilor economice cu România, „ziarele guvernamentale au răspuns că guvernul român nu era în principiu opus recunoașterii guvernului sovietic *de facto*, cu condiția ca acesta să fi recunoscut «unirea» Basarabiei cu România”. Jay consemnează: „Este interesant de observat că românii par să fi renunțat, cel puțin pentru moment, la pretenția lor cu privire la tezaur”¹⁰⁵. În baza informațiilor primite în decembrie 1923 de la MAS, diplomații americani erau la curent că sovieticii acceptaseră să discute noua poziție a României și că locul ales în vederea desfășurării acestor negocieri urma să fie Viena¹⁰⁶. În general, din documentele americane se vede bine că apropierea pozițiilor română și sovietică, în sensul dorinței de a discuta deschis problema Basarabiei, are loc în ultimele luni ale anului 1923. Ceea ce însă nu explică aceste documente este ce anume a generat această schimbare de poziție. Opinia noastră este că dorința celor două părți de a merge la negocieri în această chestiune a fost rezultatul evoluției relațiilor internaționale europene din acea perioadă. România probabil realizase că recunoașterea de către englezi, italieni și francezi a Uniunii Sovietice era o chestiune de luni și nu de ani¹⁰⁷. Anume în acest context, guvernul Brătianu a decis să stabilească relații diplomatice cu URSS și să încerce soluționarea problemei Basarabiei în spiritul avansurilor sovietice din 1920-1923. Oamenii de stat români par să-și fi dat seama foarte repede că poziția sovietică se schimbese de la Lausanne încoace, pentru că, după cum îi transmitea cu titlu *confidențial* Peter Jay Secretarului de Stat, Charles Hughes, în decembrie 1923, Duca „nu era optimist în privința recunoașterii Basarabiei”¹⁰⁸, deși era dispus să renunțe la tezaur în schimbul recunoașterii, fapt consemnat și de presa americană la începutul lunii ianuarie¹⁰⁹.

Anul 1924 a fost un an de cotitură în istoria problemei basarabene. Schimbarea are loc ca urmare a faptului că din acel moment URSS nu a mai pus problema recunoașterii unirii Basarabiei cu România, ci au înaintat teza necesității organizării unui plebiscit în Basarabia. Această poziție se datora faptului că So-

---

¹⁰⁴ Jay către Departamentul de Stat, 22 noiembrie 1923, 761.71/31. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1870, rola 538.

¹⁰⁵ În afară de acest aspect, mai puțin important pentru tema noastră de studiu, Jay mai informează Departamentul de Stat și despre înțelegerile în privința curmării incidentelor de pe Nistru la care s-a ajuns în cadrul lucrărilor comisiei militare mixte româno-sovietice de la Tiraspol: Ibidem, Jay către Secretarul de Stat, 4 ianuarie 1924, 761.71/33.

¹⁰⁶ Ibidem, Jay către Secretarul de Stat, 18 decembrie 1923, 761.71/33.

¹⁰⁷ Aceștia au recunoscut URSS în februarie și respectiv octombrie 1924.

¹⁰⁸ Jay către Secretarul de Stat, 18 decembrie 1923, 761.71/33. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1870, rola 538.

¹⁰⁹ *Bessarabia's cost of recognition* // The Los Angeles Times, din 7 ianuarie 1924.

vietele obținuseră între timp ceea ce își doreau cel mai mult – recunoașterea regimului lor din partea unor mari puteri. Obiectivul recunoașterii internaționale a fost cel mai important în politica externă sovietică din această perioadă; atât timp cât nu erau recunoscuți de englezi sau francezi, sovieticii se mulțumeau și cu succese parțiale, de pildă, recunoașterea din partea Poloniei sau stabilirea relațiilor diplomatice cu Republica de la Weimar. Anume în cadrul unei astfel de abordări, tenace, simple și eficiente, sovieticii considerau că ar putea obține un succes și prin stabilirea relațiilor diplomatice cu România. În acest sens, guvernul sovietic fusese dispus, inițial, să ia în calcul posibilitatea recunoașterii stăpânirii românești în Basarabia, dar din moment ce devenea tot mai clar că Rusia bolșevică va obține recunoașterea Angliei, Italiei și a Franței, atitudinea ei s-a schimbat. În timpul Conferinței de la Viena, sovieticii aveau deja recunoașterea Angliei și a Italiei, iar în octombrie i-au recunoscut și francezii, așa că ei nu mai aveau nevoie neapărată și de recunoașterea României¹¹⁰. Noua situație demonstra că politica lui Brătianu de a urma exemplul Marilor Puteri în ce privește atitudinea față de URSS, așa cum o explica el demnitarilor americani, a fost bazată pe un calcul greșit. Americanii au fost foarte bine informați cu privire la evenimentele premergătoare și la împrejurările care au precedat întâlnirea româno-sovietică de la Viena, dar și despre mersul propriu-zis al primei și singurei ședințe în plen, ceea ce le-a permis să aprecieze corect poziția celor două părți în privința Basarabiei. Departamentul de Stat s-a informat din mai multe surse, primind rapoarte diplomatice de la București, Viena sau Riga. În plus, diplomații SUA au urmărit cu atenție și presa sovietică, și cea românească.

Din surse americane se vede că sovieticii au amânat cât au putut „negociierile finale” cu România din dorința de a obține recunoașterea *de jure* din partea Marii Britanii. În acest sens, Legația americană la București a observat că exista în România „o preocupare serioasă” și chiar o „frică” cu privire la tactica sovieticilor de a obține mai întâi recunoașterea Marilor Puteri, pentru ca mai apoi să ridice din nou problema Basarabiei¹¹¹. Sursele menționate confirmă observațiile pe care le-am făcut mai sus cu privire la schimbarea de atitudine, atât a românilor cât și a sovieticilor, cu privire la problema Basarabiei în noul context internațional dat de recunoașterea URSS de către Marea Britanie și Italia. Din ele se vede, de asemenea, că politica României în privința problemei Basarabiei, văzută în context internațional, era bazată pe un calcul greșit, iar după Conferința de la Lausanne această politică a devenit complet depășită. Atunci când recunoașterea britanică a venit, la 1 februarie 1924, arată documentele americane, ea a provocat îngrijorare și nervozitate în România din cauza consecințelor pe care le putea avea pentru problema Basarabiei¹¹². Procupările, arată docu-

¹¹⁰ F. Nanu ajunge la aceeași concluzie cu privire la cauzele modificării atitudinii sovietice față de problema Basarabiei, vezi F. Nanu, *op. cit.*, p. 125.

¹¹¹ *Însărcinatul cu afaceri interimar, Lawrence Dennis, către Secretarul de Stat, 2 februarie 1924, 761.71/35. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1870, rola 538.*

¹¹² Cu privire la influența pe care a avut-o asupra opiniei publice recunoașterea de către Marea Britanie a URSS în ajunul Conferinței de la Viena, vezi următoarele articole din presa românească care

mentele americane, erau generate nu numai de întărirea, pe această cale, a regimului sovietic, ci și de reacția sovieticilor la maniera britanice de recunoaștere a regimului bolșevic care stabilea faptul că Londra recunoștea guvernul sovietic doar în limitele în care acesta își exercita autoritatea. În răspunsul sovietic la respectiva notă britanică se arăta că „autoritatea guvernului sovietic se extinde asupra tuturor teritoriilor fostului Imperiu rus, cu excepția celor îndepărtate cu acordul guvernului sovietic și în care s-au constituit state independente. „Americani apreciau că, prin această formulare, sovieticii încercau să sugereze că recunoașterea britanică era în același timp și o confirmare a „statutului nonromânesc al Basarabiei”. Diplomații americani au discutat cu colegii lor britanici reacția sovietică, căzând de acord că, referința sovietică, într-adevăr, viza „în principal, dacă nu exclusiv, Basarabia”¹¹³.

Legăția americană transmitea în luna martie Departamentului de Stat că România estima suma indemnizațiilor pe care Rusia sovietică i le-ar fi datorat la patru miliarde de franci aur, dar că ar fi fost, chipurile, dispusă să renunțe la această pretenție în schimbul recunoașterii de către sovietici a actului din 27 martie 1918 și a returnării a ceea ce a mai rămas din tezaurul românesc¹¹⁴. Probabil însă că mai aproape de realitate era opinia însărcinatului cu afaceri al SUA în România, acesta informându-și superiorii că România ar renunța de fapt prompt la orice pretenții și ar stabili bucurăsoasă relații diplomatice cu sovieticii în cazul în care aceștia ar fi recunoscut *de jure* starea de fapt din Basarabia. În aceeași perioadă, corespondența diplomatică americană confirmă presiunea pe care URSS căuta să o exercite asupra României în preajma conferinței prin manevre militare pe care le efectua constant la hotarul basarabean¹¹⁵.

În ajunul Conferinței, americanii remarcău că în URSS aveau loc „proteste ale refugiaților basarabeni la care aceștia cereau eliberarea țării lor de sub ocupație românească”. „Proteste”, care bineînțeles că erau organizate de către autorități în scop propagandistic (la ele a participat și a ținut cuvântări și Krestinski, șeful delegației sovietice care urma să plece la Viena), erau îndreptate și împotriva iminentei ratificări a tratatului din 28 octombrie 1920 de către

---

au ajuns și în atenția diplomaților americani: *Negocierile cu Rusia* // Dimineața, din 15 februarie 1924; *Negocierile dintre Rusia și România la Viena* // Adevărul, din 13 februarie 1924; *Disputa anglo-rusă în privința chestiunii basarabene* // Dimineața, din 15 februarie 1924. În aceeași perioadă, americanii au urmărit evoluția problemei Basarabiei în contextul viitoarei Conferințe și în presa vieneză: *Washburn (ministrul American la Viena) către Departamentul de Stat, Note 6111.6331/6, desp. 418, din 1 martie 1924, 761.71/38. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1870, rola 538.*

¹¹³ Ibidem, *Lawrence către Secretarul de Stat, 18 februarie 1924, 761.71/36.*

¹¹⁴ Legăția americană a aflat despre acest lucru din presa românească: *Negocierile dintre România și Rusia la Viena* // Dimineața, din 1 martie 1924; v. și articolul *Rusia nu va recunoaște unirea Basarabiei cu România* a ziarului „Adevărul”, din 27 februarie în care era arătat avertismentul sovieticilor către Franța de a nu ratifica Tratatul din 28 octombrie. Tot acolo erau reproduse articole din presa sovietică foarte negative pentru România cu privire la situația Basarabiei. Indemnizațiile menționate în presa românească, se referă, probabil, ca și în trecut, la distrugerile provocate de bolșevici în România în anii războiului.

¹¹⁵ Ibidem, *Lawrence către Secretarul de Stat, 2 martie 1924, 761.71/37.*

Franța¹¹⁶, ratificare pentru care, arăta presa americană, România a depus eforturi să se producă mai înainte de deschiderea Conferinței de la Viena¹¹⁷. Nu este clar dacă americanii realizau sau nu faptul că „protestele” erau de fapt înscenate¹¹⁸, însă e clar că ei le considerau importante¹¹⁹. În lumina acestei desfășurări de evenimente, diplomații SUA apreciau corect faptul că circumstanțele viitoarei Conferințe erau deosebit de complicate întrucât pozițiile celor două părți erau incompatibile în ce privește Basarabia. Ambasadorul american la Viena, Albert Washburn, era informat de către omologul său român că „sesiunea plenară a conferinței s-ar putea să dureze o oră, o zi, sau o lună, totul depinde de dorința delegaților ruși de a recunoaște, implicit sau explicit, *un fapt împlinit*”¹²⁰. Americanii au remarcat că presiunea exercitată de sovietici asupra României în ajunul conferinței s-a manifestat și sub forma amenințării militare. Rapoartele confidențiale ale Legației americane de la Riga nu fac trimitere la niciun fel de surse¹²¹, însă ele relatează întruniri ale comandanților Armatei Roșii, în cadrul cărora „specialiștii militari și comuniștii se pronunțau în favoarea unui război cu România”¹²². În aceeași ordine de idei, ministrul afacerilor externe, I. Duca, îl informa pe trimisul României la Washington că în împrejurările generate de Conferința de la Viena „rușii – bolșevicii ca și monarhiștii – au început o campanie pentru a contesta drepturile României asupra Basarabiei”. Cu această ocazie, Duca îi cerea lui Bibescu să ia atitudine și să răspundă atacurilor ruse din presa internațională, pentru ca „opinia publică să fie lămurită și adevărul să fie restabilit”¹²³.

Conferința de la Viena a început la 24 martie 1924. Delegațiile erau con-

¹¹⁶ În acest sens vezi *stenograma Ședinței Camerei Deputaților a parlamentului francez din 11 martie 1924*. Vezi: *Arhivele MAE, Fond Washington*, vol. 67; de fapt, americanii s-au interesat de planurile franceze de ratificare a Tratatului Basarabiei încă din prima jumătate a anului precedent, în legătură cu problema cotei basarabene, episod pe care l-am descris mai devreme. Astfel, în primăvara anului 1923 a avut loc un schimb diplomatic în cadrul căruia atât Parisul cât și Washington au căutat să afle care erau intențiile celeilalte părți în această privință. Din acest schimb află, conform ambasadorului francez în SUA – Jusserand, că, *la acea dată*, SUA nu intenționau să adere la tratatul Basarabiei. Vezi în: M. Mitrașca, *Moldova: A Romanian province under Russian Rule*, New York, 2002, p. 219-220.

¹¹⁷ *French chamber votes Bessarabia to Rumania* // *The Baltimore Sun*, din 12 martie 1924.

¹¹⁸ Lidia Pădureac, *Relațiile româno-sovietice (1917-1934)*, Iași, Editura Prut Internațional, 1993, p. 48.

¹¹⁹ Pentru a înțelege modul în care cercurile academice americane priveau în acea vreme chestiunea Basarabiei, mai ales în raport cu ratificarea Tratatului de către englezi și francezi, vezi și articolul lui Hamilton Fish Armstrong, *The Bessarabian Dispute* // *Foreign Affairs*, din 1924.

¹²⁰ *Washburn către Secretarul de Stat*, 19 martie 1924, 761.71/34. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1806, rola 692.

¹²¹ Este posibil ca acestea să fi avut la origine de fapt scurgeri intenționate de informații” din partea URSS în scopul dezinformării și semănării confuziei în România, dar nu numai acolo.

¹²² *Coleman către Secretarul de Stat*, 28 martie 1924, *Despatch* 1933. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1870, rola 538; Ibidem, *Note 871.01/22 for Despatch 1933, from Latvia, Coleman, March 28, 1924*, 761.71/42; Ibidem, *Possibility of War with Rumania, Moscow, March 14, 1924* (raport atașat depeșei nr. 1933 a Legației de la Riga către Secretarul de Stat).

¹²³ I. Duca către A. Bibescu, 5 aprilie 1924, no. 1805/A-II. Vezi: *Arhivele MAE. Fond Washington*, v. 67. Mai multe exemple cu privire la campania antiromânească orchestrată în presa occidentală în ajunul conferinței, vezi în O. Țăcu, *op. cit.*, p. 90.

duse de N. N. Krestinski, din partea URSS, și C. Langa-Rășcanu, din partea României. Nu vom intra foarte mult în detaliile acestui eveniment, rezumându-ne la a arăta care era poziția celor două părți și, mai ales, cum era ea văzută de americani. Într-o telegramă catalogată strict secret, Cicerin îl instruia pe Krestinski să ceară organizarea în Basarabia a unui plebiscit pe tema alipirii acesteia la România și îl sfătuia ca încă din prima sa frază să menționeze acest termen, mizând pe faptul că diplomații români vor părăsi negocierile¹²⁴. Plebiscitul cerut de sovietici trebuia să fie precedat de evacuarea militară a Basarabiei. La rândul său, I. I. C. Brătianu instruia delegația română de la Viena să refuze eventuala propunere a unui plebiscit în principal pentru că a) aceasta ar însemna o imixtiune sovietică în afacerile interne ale României, b) „ar redeschide rana, ar întărâta spiritele între majoritate și minoritățile politice și naționale” și c) pentru că acceptarea plebiscitului ar însemna contrazicerea deciziei aliaților de război de recunoaștere a unirii Basarabiei cu Vechiul Regat¹²⁵. Având în vedere această incompatibilitate tranșantă de poziții, legația americană la Viena raporta că negocierile au fost „întrerupte oarecum abrupt”. Diplomații americani erau destul de bine informați cu privire la poziția ambelor părți. Corepondența diplomatică americană arată că România nu accepta nici măcar să ia în seamă propunerea sovietică în privința plebiscitului, din mai multe motive evidente, dar remarcă și faptul că noutatea plebiscitului (care era, de fapt, o revenire, după o lungă pauză, la ideile promovate de emigrația rusă în contextul Conferinței de Pace de la Paris) constituia o îndepărtare de la „fundamentele” pentru negocieri stabilite la Lausanne¹²⁶. Ambasadorul SUA la București observa că opinia publică românească nu s-a arătat șocată de rezultatul Conferinței, pentru că nimeni nu se aștepta ca Sovietele să recunoască la Viena unirea Basarabiei. Diplomații SUA semnalau și faptul că eșecul tratativelor de la Viena a constituit o ocazie de solidarizare a opoziției române cu guvernarea în chestiunea Basarabiei¹²⁷. Legația americană de la București semnalează o atitudine asemănătoare și în cazul presei românești care a tratat subiectul Conferinței¹²⁸. Cât privește presa de peste ocean, corespondenții de la Viena făceau o observație foarte interesantă în sensul că Krestinski încerca să justifice oficial cererea de organizare a unui ple-

¹²⁴ *Relațiile româno-sovietice*, p. 218-219.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 222. Pentru o prezentare mai detaliată a mersului lucrărilor conferinței, vezi I. Scurtu (coord.), *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1998*, București, ed. Semne, 1998, p. 184-185, sau Gh. Cojocaru, *90 de ani de la Conferința sovieto-română de la Viena* // *Revista de istorie a Moldovei*, nr. 2, 2014, Chișinău, p. 129-138. Faptul că premierul roman nu face trimitere și la Declarația de Unire a Sfatului Țării căuta, probabil, să sugereze că, după Unire, chestiunea statutului Basarabiei ținea exclusiv politica generală a statului roman și, respectiv, de competența guvernului României.

¹²⁶ *Washburn către Secretarul de Stat*, 3 aprilie 1924, 761.71/41. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1870, rola 538; vezi și raportul *Roumanian-Soviet Conference in Vienna, March 1924, from Austria*, 8 April 1924, no. 1477. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1607, rola 632.

¹²⁷ *Jay către Secretarul de Stat*, 8 aprilie 1924, 1924, 761.71/44. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1870, rola 538.

¹²⁸ Vezi următoarele articole: *Conferința de la Viena a fost suspendată* // *L'Indépendance Roumaine*, din 4 aprilie 1924 și *Negocierile de la Viena* // *Le Progres*, din 5 aprilie 1924.

biscit în Basarabia prin faptul că Rusia sovietică nu-și întemeia această pretenție pornind pe „drepturile istorice ale Rusiei țariste”¹²⁹, ci pe dreptul popoarelor la autodeterminare.

Cu privire la cererea URSS de organizare a unui plebiscit în Basarabia, diplomații americani de la Riga observau că „nicăieri în Europa nu exista sinceritate în ce privește aplicarea practică a plebiscitelor și a dreptului poaparelor la autodeterminare” și că în acest sens Langa-Rășcanu i-a atras lui Krestinski atenția că bolșevicii obținuseră puterea în Rusia în urma unei lovituri de stat și că ocupația Georgiei de către Armata Roșie nu a fost însoțită de niciun fel de plebiscit. Sovieticii nu au găsit niciun răspuns credibil la aceste observații, ceea ce i-a îndemnat pe americani să opineze că diplomații români ar fi putut construi un eșafodaj mai puternic la Viena, pornind de la caracterul totalitar al regimului bolșevic, lipsa oricăror libertăți fundamentale, monopartidismul, lipsa presei libere etc. etc. Corespondența diplomatică americană de la Riga mai semnalează și caracterul tendențios și denaturant al articolelor din presa sovietică, care prezenta declarațiile și poziția românilor într-o manieră trunchiată și falsă¹³⁰.

Concluziile diplomaților de peste ocean cu privire la Conferința de la Viena sunt extrem de instructive, întrucât, pe de o parte, oferă foarte multe detalii interesante cu privire la mersul lucrărilor Conferinței, iar pe de altă parte arată cât de bine erau informați în această privință. Astfel, ambasadorul american la Viena constată că delegația română a fost „nevoită”, în urma Conferinței eșuate, să-și justifice punctul de vedere în fața diverșilor diplomați străini, utilizând literatura editată de Pelivan, la care am făcut trimitere în capitolul anterior. Delegația română, arată documentele americane, probabil că a fost păcălită de „machiavelismul sovietic”¹³¹. Krestinski, însoțit de o delegație puțin numeroasă (în contrast, remarcă documentele americane, cu delegația română, însoțită de numeroși experți) nu a avut alt scop decât acela de a provoca eșecul conferinței, pe care să-l pună pe seama României. Sovieticii, potrivit observațiilor americane, nu au avut niciodată intenția de a negocia în mod serios. Pentru a-și ascunde intențiile, Krestinski a refuzat posibilitatea unei întâlniri preliminare private cu Langa-Rășcanu. Americanii remarcă și rolul pe care l-au avut în acest joc „jurnaliști” sovietici prezenți la Viena. În ce privește cererea sovietică de organizare a unui plebiscit, americanii erau de părere că ea nu avea nicio legătură cu principiul autodeterminării. Intenția sovietică se baza, conform lor, pe faptul că 95% din populația Basarabiei era alcătuită din țărani foarte ignoranți care puteau fi ademeniți de propaganda comunistă și de perspectiva unei „reforme agrare”¹³².

¹²⁹ *Plebiscite on Bessarabia rejected by Rumanians* // The Baltimore Sun, din 1 aprilie 1924.

¹³⁰ *Legatia de la Riga către Secretarul de Stat*, 11 aprilie 1924, 761.71/43. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1870, rola 538. Anexate la această depeșă sunt câteva zeci de pagini de articole din „Pravda” și „Izvestia” publicate în urma încheierii lucrărilor Conferinței de la Viena.

¹³¹ La aceeași concluzie ajunge și Al. Boldur, care reamră faptul că, Conferința a servit sovieticilor drept „o tribună de propagandă” și un prilej pentru a provoca agitație și neliniște: A. Boldur, *Basarabia românească*, București, 1943, p. 152.

¹³² *Washburn către Secretarul de Stat*, 13 aprilie 1924, 761.71/45. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1870, rola 538.

Washburn mai observă că aceste evenimente ar putea servi în vederea pregătirii unei invazii sovietice în Basarabia, iar un alt raport politico-militar al Legației americane de la București din aceeași perioadă face și el trimiteri la temerile României în acest sens¹³³. La fel ca ambasadele SUA de la Viena și București, diplomații americani de la Riga apreciază că, în acea perioadă, „intenția autorităților sovietice era de a face România nervoasă” pentru ca aceasta să nu se poată concentra pe problemele interne și de ordin economic. Același raport apreciază însă că Uniunea Sovietică nu preconiza nimic serios în termeni militari¹³⁴. Informațiile de la Riga cu privire la intenția sovietică de a ține presiune pe România sunt uimitor de exacte. Acestea își găsesc confirmarea într-o scrisoare a lui Cicerin către Troțki pe care americanii au reușit să pună mâna și în care acesta arăta că, „cu cât mai nervoasă este România, cu atât mai bine pentru noi; aceste îngrijorări o vor face să adopte măsuri interne a căror tendință va fi aceea de a-i ascuți criza internă și de a-i zdruncina finanțele”¹³⁵. Detalii din rapoartele cu privire la iminența unei agresiuni sovietice în România au ajuns și în presa americană, și pe această cale, în atenția legației române de la Washington. În articolele la care facem trimitere se arăta că în eventualitatea unui atac sovietic în Basarabia, România nu putea conta pe sprijinul Iugoslaviei și al Cehoslovaciei, ci doar al Poloniei¹³⁶ (în mod curios, exact aceeași teză se regăsește și în scrisoarea lui Cicerin către Troțki la care facem trimitere în subsolul paginii). Coincidențele respective ar putea fi explicate prin faptul că atât rapoartele de la Riga, cât și unele articole din presa americană din această perioadă se pare că aveau una și aceeași sursă. Astfel, ziarul „Evening Post” din New York publica un articol semnat de Seymour B. Conger „un observator care a petrecut luni în Rusia”¹³⁷ și în care se regăsesc detalii izbitor de asemănătoare cu cele din rapoartele de la Riga, lucru ce iese în evidență în urma unei analize comparative a acestor surse.

Cu începere din 1925, interesul diplomației americane este atras de alte evenimente legate de chestiunea Basarabiei în contextul relațiilor dintre diferite țări. La începutul aceluși an, în atenția SUA apare problema ratificării Tratatului de recunoaștere internațională a unirii Basarabiei cu România de către Italia și Japonia. Uniunea Sovietică a depus eforturi serioase în acești ani în vederea întâmpinării ratificării. Cum Marea Britanie și Franța ratificaseră acest document, sovieticii au încercat să-i convingă pe italieni și pe japonezi să renunțe la această idee. Fără a intra în foarte multe detalii care nu țin în mod expres de cer-

¹³³ *Military system and policy, from Roumania, No. 2233, May 12, 1924. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1607, rola 632.*

¹³⁴ *Coleman către Secretarul de stat, 11 iulie 1924, 761.71/47, vezi și anexa Soviet Russia and Rumania, June 18 1924, annex to despatch. 20. 2297, ambele în ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1870, rola 538.*

¹³⁵ *Cicerin către Troțki, 24 septembrie 1924, anexă la depeșa 2419. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1806, rola 692.*

¹³⁶ *Russia and Roumania // The Washington Post, din 2 iunie 1924; vezi și Where is article X? // Washington Post, din 10 iunie 1924;*

¹³⁷ *Red Army at peak in spring hints move against Roumania // Evening Post, din 24 august 1924, disponibil în Arhivele MAE. Fond Washington, vol. 68.*

cetarea respectivă, vom preciza că sovieticii au eșuat în cazul Italiei care a ratificat protocolul (la circumstanțele ratificării Tratatului de către italieni vom reveni în paginile acestui capitol), însă japonezii intenționau să profite de acest litigiu exclusiv european, după cum îl catalogau chiar ei¹³⁸. Astfel, implicată fiind în lupta pentru supremație în Asia, și urmărind să profite de slăbiciunea internă a Chinei, Japonia nu dorea să-și atragă ostilitatea sovieticilor. A preferat, în schimb, o abordare pragmatică a problemei: în schimbul onorării de către sovietici a prevederilor Tratatului de la Portsmouth din 1905, japonezii au promis sovieticilor în 1925 să amâne examinarea ratificării tratatului din 28 octombrie 1920 până la ratificarea acestuia de către Italia¹³⁹. Această știre a ajuns, se pare, în urma unei scurgeri intenționate de informații din partea sovieticilor¹⁴⁰, în presa americană. Ea a fost publicată de ziarul „The New York Times” la 16 ianuarie 1925, iar exactitatea ei era confirmată și de ministrul japonez al afacerilor externe, după cum rezultă din corespondența însărcinatului cu afaceri român la Washington, F. Nanu¹⁴¹. Cu toate că diplomații japonezi au negat că, prin această promisiune, ei și-ar fi luat vreun angajament definitiv și categoric față de sovietici în ce privește problema Basarabiei¹⁴², legația americană de la București transmitea Departamentului de Stat informația că exista în cercurile militare române convingerea că Japonia ar fi promis sovieticilor să nu recunoască sub nicio formă „anexarea” Basarabiei de către România¹⁴³. În același context se menționează că la începutul anului 1925 în România exista o îngrijorare puternică în privința unei posibile intenții sovietice de soluționare pe cale armată a diferendului basarabean. Așa cum am observat mai sus, aceste îngrijorări își aveau originea în intensificarea propagandei sovietice antiromânești, în concentrarea depozitelor de hrană și muniții la granița de vest a URSS și reorganizarea, în acest interval de timp, a unor unități ale Armatei Roșii. Diplomații americani mai remarcău că frica față de o invazie sovietică în Basarabia s-a manifestat în România și pe parcursul anilor precedenți, dar atunci, cel puțin până în 1923, armata română „era într-o formă mai bună” pentru a face față unei asemenea provocări, decât acum¹⁴⁴. Din documentele Departamentului de război se vede că americanii

¹³⁸ *Документы внешней политики СССР*, том 3, Москва, Полиздат, 1959, с. 80

¹³⁹ În 1927, după obținerea unor concesiї la pescuit în Extremul Orient rus, poziția japonezilor a fost că diferendul basarabean „trebuia soluționat printr-o înțelegere directă între România și Uniunea Sovietică”. Din această cauză, ratificarea documentului respectiv nu a fost dusă până la capăt, ceea ce înseamnă că, din punct de vedere juridic, Tratatul a rămas nerealizat. Vezi M. Mitrașca, *op. cit.*, p. 299; v. și Bruce A. Elleman, *The 1925 Soviet-Japanese secret agreement on Bessarabia* în *Diplomacy and Statecraft*, vol. 5, no. 2, Londra, 1994, p. 287-295.

¹⁴⁰ M. Mitrașca, *op. cit.*, p. 282.

¹⁴¹ *Nanu către MAS*, 17 ianuarie 1925, no. 284 A-11. Vezi: *Arhivele MAE*. Fond Washington, vol. 68; și ziarul „The Times” făcea trimitere la înțelegerea sovieto-japoneză în privința Basarabiei în articolul său *Bessarabia coup seen* din 20 aprilie 1925.

¹⁴² M. Mitrașca, *op. cit.*, p. 282.

¹⁴³ *Roumanian fears of bolshevick attack. From Roumania, February 13, 1925. Special report no. 2444*. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1607, rola 632.

¹⁴⁴ *Ibidem*.

considerau aceste temeri nejustificate. Atașatul militar al SUA la București, în urma unor discuții cu omologul său polonez, a ajuns la concluzia că România avea tendința de a exagera fiecare mișcare a sovieticilor din cauza „fricii imense față de un potențial atac sovietic”, dar și pentru că serviciul român de informații era, în opinia americanilor, „putred”, bazându-se pe informatori plătiți care preferau să transmită românilor informații false, decât să nu dea niciun fel de informații¹⁴⁵.

Rapoartele atașatului militar american sunt oarecum suprinzătoare, mai ales dacă le analizăm în comparație cu documentele Legației americane de la Riga. În rapoartele transmise Departamentului de Stat din capitala Letoniei, catalogate *strict secret*, se arată foarte clar că Biroul Politic al PC(b)US identifica în anul 1925 două probleme teritoriale în Europa, cea a Basarabiei și cea a Rusiei Albe. La o întrunire din 27 noiembrie 1924 a Politbiuro-ului, Stalin și Frunze erau de părere că aceste două probleme nu puteau fi rezolvate simultan „fără a pune o presiune prea mare pe resursele și finanțele Republicii noastre”. De aceea, ei opinau că pentru vara anului 1925, singurul obiectiv fezabil era „o rezolvare în forță a chestiunii basarabene”, prin ocuparea provinciei de către Armata Roșie. Față de Polonia, Uniunea Sovietică trebuia să aibă o politică împăciuitoare, astfel încât, dacă aceasta și-ar fi onorat obligația de aliat al României, să apară în fața opiniei publice internaționale în ipostaza izolată a unui agresor. Stalin considera o astfel de strategie drept cea mai potrivită în vederea „adunării pământurilor Rusiei”, iar posibilitatea înjghebării unei coaliții internaționale anti-URSS în vederea sprijinirii României contra unei potențiale agresii sovietice se arăta nerealistă. Condiția prealabilă pentru ca acest plan să poată fi îndeplinit era ca scânteia să pornească din Basarabia, adică invazia să fie precedată de o acțiune cu caracter provocator, așa cum a fost aceea de la Tatarbunar. Sursa americană de la Riga mai arată că planul acesta, întocmit de Frunze cu ajutorul fostului șef al Statului Major al Armatei Roșii, P.P. Lebedev și susținut de Stalin, a fost aprobat de Biroul Politic care a însărcinat Statul Major să întocmească un proiect pe baza acestuia¹⁴⁶. Din aceste informații americane de la Riga putem desprinde și concluzia că din noiembrie 1925, în România exista o percepție accentuată că Uniunea Sovietică urmărea într-adevăr să dezbine alianța polono-română¹⁴⁷. Un alt raport american de la Riga din aceeași perioadă arată că sovieticii erau foarte

¹⁴⁵ Ibidem, *False report of mobilisation of Soviet units, from Roumania. No. 2467, March 1, 1925.*

¹⁴⁶ *Solution of the Bessarabian question, February 25th, 1925, enclosure no. 1 to despatch no. 2715, F.W.B. Coleman către Secretarul de Stat, 16 martie 1925, 871.71/Bessarabia/72. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1736, rola 658; și presa din SUA observa în acei ani atitudinea foarte diferită pe care URSS o avea față de Polonia și România. Acest lucru ziariștii americani îl puneau pe seama faptului că, deși problema Basarabiei nu era radical diferită de cea a stăpînirii poloneze în teritorii care astăzi aparțin Belarusului și Ucrainei, atunci statul român era un adversar mai ușor de atacat pentru că era mai slab, în primul rând din cauze de ordin intern: *Fears of Russian „Peril” Fades in Europe as Nations are Freed of Bolshevism* // Sunday Morning, din 31 ianuarie 1926.*

¹⁴⁷ *Summary of Conditions and Economic and Political Events in Rumania during the Week ended November 14th, 1925. Am. Legation Bucharest, Sent 14 nov. 1925, no. 800. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1737, rola 647.*

iritați de campania internațională a României care, după Tatarbuniar, a fost promovată de autorități pentru a explica opiniei publice internaționale justetea cauzei românești în Basarabia și a trage totodată atenția la agresivitatea statului sovietic. Sursa preciza că organizațiile așa-zis basarabene, adică bolșevice din Europa „au fost instruite să facă orice efort în vederea opririi acestei campanii”, al cărei principal arhitect sovieticii îl considerau a fi Ion Inculeț. „Secțiunea Basarabească” a Partidului comunist ucrainean lua în calcul până și posibilitatea asasinării lui Inculeț¹⁴⁸.

În pofida acestor știri îngrijorătoare, venite de la Departamentul de Stat, dar și a informațiilor numeroase din presa americană cu privire la iminența unei invazii sovietice în Basarabia¹⁴⁹, Legația americană de la București a rămas totuși la părerea că aceste planuri ale sovieticilor nu erau destul de realiste. Pe de o parte, însărcinatul cu afaceri al SUA la București observa că singura oportunitate pentru o invazie sovietică rapidă în Basarabia era între lunile mai și august, când drumurile din acea provincie erau practicabile. Pe de altă parte, diplomații americani își informau guvernul că între timp autoritățile române reușiseră să înlocuiască ecartamentul rusesc cu cel de tip european, ceea ce oferea României în Basarabia un avantaj în raport cu sovieticii. După aflarea știrilor îngrijorătoare despre planurile Politbiuro-ului bolșevic cu privire la România, însărcinatul cu afaceri al SUA la București a discutat posibilitatea unei invazii sovietice în Basarabia cu omologul său polonez, după care Departamentul de Stat era informat că o invazie sovietică în acest teritoriu era foarte puțin probabilă, pentru că polonezii erau hotărâți să onoreze înțelegerea de alianță cu România, iar în cazul în care URSS ar fi atacat teritoriul Poloniei, acest pas ar fi activat înțelegerile Poloniei cu Letonia și Estonia. Mai mult decât atât, polonezii erau încrezători în capacitatea lor de a face față unei invazii sovietice. În documentele americane se arată că, faptul că sovieticii nu vor încerca o invazie a Poloniei, cel puțin până în anul 1928, polonezii îl cunoșteau din corespondența secretă sovieto-germană pe care ei o interceptaseră¹⁵⁰. Într-adevăr, înțelegerile regionale ale României de până în 1925 păreau să fi dat rezultatele așteptate, iar guvernul român era mulțumit de eforturile în acest sens ale lui Take Ionescu, continuate apoi de I.G. Duca, observă diplomații americani de la București. În privința diferendului basarabean, poziția oficială a guvernului, arată documentele americane, era că România trebuia „să aștepte cu răbdare creșterea nivelului de conștiință al Rusiei și o înțelegere mai bună a drepturilor noastre și a intereselor ei” în conformitate cu „principiile dreptății internaționale”¹⁵¹.

---

¹⁴⁸ *Roumanian leader threatened, enclosure no.1 to despatch No.2712, Coleman către Secretarul de Stat, 16 martie 1925, 871.71/Bessarabia/72. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1736, rola 658.*

¹⁴⁹ *Reds move to attack Bessarabia // Los Angeles Times, din 7 iunie 1925;*

¹⁵⁰ *Însărcinatul cu afaceri interimar al SUA la București, B. Reath Riggs, către Departamentul de Stat, 18 mai 1925, 871.01/Bessarabia/73. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1736, rola 658.*

¹⁵¹ *Summary of Economic and Political Events and Conditions during the Week ended, November 7, 1925; Rumanian Minister for Foreign Affairs makes Statement upon External Policy, enclosure no. 1 to despatch 47. Vezi: ANR. fond Microfilme SUA, inventar 1737, rola 647.*

În anii '20, dintre toate laturile chestiunii basarabene, SUA au fost interesate de locul Basarabiei în relațiile româno-sovietice mai mult decât de toate celelalte luate la un loc. Interesul american anume față de acest aspect al problemei nu era întâmplător, acesta explicându-se prin prisma principalelor obiective ale politicii externe americane în raport cu Rusia sovietică: împiedicarea sau cel puțin întârzierea recunoașterii internaționale a acesteia și menținerea, în pofida acestei nerecunoașteri, a integrității teritoriale a fostului Imperiu Rus. Modul în care problema Basarabiei a evoluat în această perioadă în raporturile româno-sovietice a corespuns aproape în totalitate acestor obiective ale politicii externe americane. În ce privește atitudinea lor față de problema Basarabiei în contextul general al relațiilor internaționale, americanii au rămas, în general, fideli poziției asumate în anii 1919-1920 și care și-a găsit definiția completă în nota Secretarului de Stat, B. Colby. Americanii nu au privit cu niciun fel de simpatie, și nici măcar cu imparțialitate, cauza românească în Basarabia. Ei au refuzat categoric în această perioadă să-și reconsidere poziția în raport cu unirea, la care se refereau în documentele lor interne în termenii de *anexare* sau *ocupatie*. În anii '20, diplomații americani considerau problema Basarabiei drept una de importanță majoră, atât pentru statul român, cât și pentru relațiile româno-americane, dar și pentru pacea în Europa. Acest lucru se datora faptului că atâta timp cât o soluție (mai mult sau mai puțin) definitivă nu se găsea pentru această problemă, asupra României avea să atârne constant, întocmai ca sabia lui Damocle, amenințarea sovietică. Această situație, la rândul ei, apreciau americanii, putea să dăuneze atât relațiilor româno-americane, pentru că SUA nu considerau recomandabilă investirea capitalului politic și economic într-o țară care se confrunta cu asemenea riscuri, cât și României, deoarece mediul de afaceri nu se putea dezvolta normal sub presiunile generate de o astfel de problemă¹⁵².

Summary

This study aims to present the way in which the Bessarabian problem was reflected in the US diplomatic documents of the 1920s. First of all, we will try to reassess the American position towards the Bessarabian problem as a phenomenon of international politics: we sought to identify the American opinion regarding the evolution of this issue, especially in connection with the complicated Romanian-Soviet relations, but also in the context of the Romanian- French, Romanian-Italian, and Romanian-Polish relations. We will see that American diplomats were well informed about the evolution of this international dispute and also about that of the Romanian-Soviet talks concerning it. At the same time, and starting from the explanation of a doctrinal document - the Colby Note (which defined the US policy towards Soviet Russia until 1933), we will show how the attitude formulated in that document also influenced the American policy towards Bessarabia. The evolution of the Soviet position regarding Bessarabia and the question of Romanian gold and valuables sequestered at Moscow – from a peaceful one (at the Warsaw Conference) to an intransigent one (manifested in Vienna), can also be accurately traced in these sources.

© **Mihai ȚURCANU**

¹⁵² Culberston către Secretarul de Stat, 4 decembrie 1925. Vezi: ANR. Fond Microfilme SUA, inventar 1737, rola 647.